

Ante Piteša

Istraživanja srednjovjekovnih lokaliteta kod crkve sv. Nikole u Dolu i sv. Marije u Poselju (Velom Selu) na otoku Visu

Ante Piteša
HR, 21 000 Split
Arheološki muzej - Split
Zrinsko - Frankopanska 25
ante.pitesa@armus.hr

UDK: 904: 726.5 (497.5 Vis) "653"
UDK: 904 (497.5 Vis) "653"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 28. 6. 2005.
Prihvaćeno: 1. 7. 2005.

Autor u radu donosi rezultate istraživanja kod crkve sv. Nikole u Dolu i crkve sv. Marije u Poselju (Velom Selu), najstarijem marijanskom svetištu na otoku Visu. Sažeto su obrađeni najstariji srednjovjekovni dokumenti i spomenici koji se odnose na Vis i otoke viškog arhipelaga. Crkve sv. Nikole u Dolu i sv. Marije u Poselju građene su u nekoliko faza, koje autor pokušava vremenski odrediti. Obrađuju se gipsane gotičke skulpture pronađene u zemlji ispred crkve sv. Nikole i nakit iz grobova kod crkve sv. Marije.

Ključne riječi: crkva sv. Nikole u Dolu, crkva sv. Marije u Poselju, gotičke skulpture, trojagodne naušnice, srebrna puceta

Ranosrednjovjekovno razdoblje na otoku Visu za sada je gotovo potpuno nepoznato. Arheološki istraživački rad poglavito je bio usmjeren na bogato i prosperitetno helenističko i rano rimsko razdoblje, dok je doba kasne antike, kada je Issa izgubila na značenju, te osobito burno vrijeme dolaska novih naroda tijekom prve polovice 7. stoljeća bilo posve zapostavljeno.

Stoga je cilj istraživanja poduzetih tijekom rujna 1997.¹ bio pronaći eventualne tragove ranoga srednjeg vijeka na Visu. Odlučili smo se obaviti sondažna istraživanja uz crkvu sv. Nikole u Dolu i crkvu sv. Marije u Poselju, jer su postojale indicije o starijim slojevima na ovim lokalitetima. Rekognosciranjem terena u Dolu pronašli smo nekoliko antičkih lokaliteta, od kojih neke u blizini crkve sv. Nikole, a i sama arhitektura crkve s brojnim preslojavanjima i fazama izgradnje, upućivala je na razdoblja starija od 15. stoljeća, kako je crkva bila datirana. Sklop crkve sv. Marije i Margarite u Velom Selu, za koje znamo da je bilo glavno naselje na otoku u srednjem vijeku, otvaralo je također mogućnost postojanja starijih slojeva. Za početak smo se ograničili na ta dva lokaliteta ponajprije stoga što su se uz ove crkve nesmetano mogla obaviti sondažna istraživanja, premda su neki drugi lokaliteti mogli biti zanimljiviji za razumijevanje ranoga srednjeg vijeka na Visu; takav je primjerice prostor oko crkve sv. Ciprijana u Kutu (toponim Ugorje) u gradu Visu ili Muster (crkva i samostan sv. Nikole) u Komiži, ali za njihovo istraživanje svakako su potrebna sustavna arheološka istraživanja, moguća jedino u sklopu nekog šireg restauratorsko-konzervatorskog zahvata.

Na Visu nije pronađena ni jedna ranokršćanska crkva, kao da kršćanstvo u tom razdoblju nije bilo uhvatilo jačega korijena na otoku.² Možda je razlog tome što je Vis u kasnoj antici izgubio značenje otoka na važnome plovnome putu ili pak razlog leži u depopulaciji i udaljenosti otoka od kopna.³ U Komiži je na lokalitetu Brig bio pronađen stup menze s kapitelom, a na lokalitetu Lokvice kapitel, koje možemo datirati u 6. stoljeće, u justinijansko razdoblje.⁴ Poznata je i jedna sjevernoafrička ranokršćanska svjetiljka iz negdašnje zbirke Dojmi,⁵ koja, međutim, ne mora potjecati s Visa.⁶

Čini se da je u kasnoantičko doba nastupila polagana dezintegracija urbanog tkiva kao i urbanog načina života, koji se tada premješta oko manjih gospodarskih objekata, *villa rustica*, razasutih diljem otoka uz rubove plodnih polja.

Teoriju po kojoj su Issu krajem 5., odnosno početkom 6. stoljeća razorili Ostrogoti, u bizansko-ostrogotskim ratovima, argumentirano je osporio Grga Novak.⁷ Issa se i nadalje spominje kod antičkih pisaca: u enciklopedijskom popisu gradova i naroda *Ethnika*, Stjepana Bizantinca⁸ iz prve polovice 6. stoljeća (*Issa*), kao i u *Kozmografiji* Anonima iz Ravene (*Anonimus Ravenates*) iz 7. stoljeća, gdje se spominje pod nazivom *Isia* (V.24).

Nakon doseljenja Hrvata prvu vijest o otoku Visu donosi sredinom 10. stoljeća Konstantin Porfirogenet u svojemu djelu *O upravljanju Carstvom*. Pišući o Paganima ili Neretvanima, u 36. poglavlju, car spominje otoke koji su u njihovoj vlasti: Korčulu, Mljet, Hvar i Brač, dok, piše, *ima i drugih otoka koje ne posjeduju isti Pagani: otok Choara (Sušac), otok les (Vis) i otok Lastobon (Lastovo)*.⁹

Da je Vis pripadao Hrvatima potvrđuje i *Venecijanska kronika*, Ivana Đakona, pisana oko godine 1000. Opisujući vojnu mletačkog dužda Petra II. Orseola (991.-1002.) na istočnojadransku obalu, čiji cilj je bio osloboditi se pritiska *Croatorum Sclavorum*, koji su Mlečanima naplaćivali danak za slobodnu plovidbu morem, Ivan Đakon piše kako je dužd poslao flotu od šest brodova (997.-998.) pod zapovjedništvom Badovarija Bragadina i napao *grad koji se Issa zove*¹⁰ te je kao roblje odveo u Veneciju stanovnike grada obaju spolova.

Iz ranosrednjovjekovnog doba vjerojatno potječe crkva sv. Andrije s benediktinskim samostanom (*S. Andrea de Pelagio*) na istoimenom otoku, Svetom Andriji ili Svecu. Premda se prvi put spominje godine 1229., crkva je zasigurno starija. Na fotografiji snimljenoj godine 1960. vide se ostatci polukružne apside s trijumfalnim lukom, građeni u romaničkom stilu.¹¹ Obilaskom Sveca godine 1981. utvrđeno je da su se dio apside i trijumfalni luk u međuvremenu potpuno urušili, tako da su danas jedini vidljivi ostatci polukružna apsida crkve u znatno nižoj visini i cisterna koja je pripadala benediktinskom samostanu.¹² Jedini ulomak oltarne pregrade iz predromaničkog doba sa sačuvanim uresnim motivom kuka pronađen na otocima viškog arhipelaga, potječe upravo

¹ Istraživanja su trajala od 8. rujna do 1. listopada 1997. godine. Ekipu su činili: arheolozi Nikša Vujnović i Ante Piteša, Josip Burmaz, tada student arheologije, arhitekt-dokumentarist Mario Čorić i pomoćni radnik Pave Tipić Matulo. Svima zahvaljujem na suradnji.

² Na osnovi toponomastičkih istraživanja vrstan znalac ove problematike Vid Biličić donosi toponime koji bi mogli ukazivati na postojanje ranokršćanskih objekata. Vidi: Biličić 1993, str. 5-9; Biličić 1994a, str. 12-14; Biličić 1994b, str. 9-13.

³ Glavni plovni put u kasnoantičko doba išao je od Monte Gargana preko Palagruže i Sveca do Žirja, gdje su registrirane bizantske utvrde, dok ih na Visu nema. Kirigin 1998, str. 435.

⁴ Kirigin 1998, str. 440, fig. 8, 9.

⁵ Kirigin 1998, str. 429, 437 fig. 2.

⁶ Iz zbirke Dojmi spominju se dvije posude za blagoslovljenu vodu, jedna s reljefnim prikazom orla koji podsjeća na prikaze s oltarne pregrade iz Dabravine. Buškariol 2000, str. 235.

⁷ Novak 1959; Kirigin 1998, str. 435.

⁸ Stephanus Byzantinus 1694, str. 426.

⁹ Porphyrogenitus 1967, str. 165, C. 36/ 22-23; Goldstein 1995, str. 153, 195, pogrešno navodi da su Lastovo i Vis pripadali Neretvanima. Porfirogenet i u 30. poglavlju navodi otoke koji su pripadali Neretvanima: Mljet, Korčula, Brač i Hvar (*Meleta, Kourkoura, Bratza, Pharos*). Porphyrogenitus 1967, C. 30/ 110, str. 145. Komentator Porfirogeneta u Porphyrogenitus 1962, Commentary str. 142, 36/22-3 navodi da je *Hoara* (Sušac) pripadao Zahumljanima kao i *Lastobon* (Lastovo), dok je otok *Vis* (*les*) pripadao Hrvatima.

¹⁰ Rački 1887, str. 424-425; Ova opaska pisca o gradu Issi otvara mogućnost da je grad bio nastanjen, makar i u reduciranu obliku. Moguće je da u razvalinama stare Isse, s obiljem gotovog građevinskog materijala, nastaju nove nastambe koje su sigurno bile primitivnije negoli u doba grčke urbane kulture. I Porfirogenet pišući o otocima spominje da su *lijepi i plodni, s napuštenim gradovima i mnoštvom maslinika; na njima drže stoku od koje žive*. Porphyrogenitus 1967, str. 144, 145, C. 30/110-112; Vidi i Petrić 1997, str. 151 i dalje.; Skok 1950, str. 193-195.

¹¹ Ostojić 1964, str. 384-387, sl. 423.

¹² Kirigin, Milošević 1981, str. 46.

sa Sveca.¹³ Na vrhu otoka, na položaju *Krajicino, Kraljičin grad, Teutin dvor*, sačuvani su ostatci kasnoantičke bizantske utvrde iz 6. stoljeća, izgrađene na važnoj točki za kontrolu jadranskoga plovnog puta.¹⁴

Iz ranosrednjovjekovnog doba potječe i jedan zlatni histamen bizantskog cara Romana III. Argira pronađen na Palagruži.¹⁵

Nadalje, važan dokument, u kojem se ne spominje Vis, nego susjedni otok Biševo (u dokumentima *Uuci* i *Buci*), je isprava o osnutku crkve sv. Silvestra Pape na Biševu, iz godine 1050.¹⁶ Ivan, prezbiter i monah, sin Gaudija Grlića (Cherllica) iz Splita, sagradio je i posvetio crkvu sv. Silvestra Pape i predao je benediktinskom samostanu sv. Marije na Tremitima. U tekstu se kao svjedok spominje Berigoj, kralj Mariana, *Berigui, aduocatororem meum et rex Maranorum*, a sam Berigoj se potpisuje kao *Berigoy testis iudex Maranorum*.

Rasprava o Maroniji, Marijanima, Morsticima još uvijek nije do kraja razriješena. Jedna skupina autora smatra da je Maronija bila otočki dio Neretvanske kneževine, pa bi sukladno tome Neretvani, pedeset godina nakon vijesti o hrvatskom otoku Visu, proširili svoju vlast i na Vis, s pripadajućim mu arhipelagom; drugi pak Maroniju poistovjećuju s otočkim dijelom Kliške ili Primorske, hrvatske županije.¹⁷ Iz dokumenta se ne može sa sigurnošću zaključiti da su Biševo (pa i Vis) potpali pod neretvansku vlast samo stoga što se kao svjedok, uz druge župane, spominje Berigoj, kralj Mariana.¹⁸ Ako su Mariani doista Neretvani, mogao im

se svećenik Ivan obratiti i kao susjednoj respektabilnoj pomorskoj sili, koja bi jamčila sigurnost i neupletanje u stvari biševske crkve.

Možda najbolje objašnjenje o pripadnosti Maronije nalazimo kod Tome Arhiđakona. Pišući o Držislavovim nasljednicima koji su se nazivali kraljevima Dalmacije i Hrvatske i nabrajajući granice njihova kraljevstva, Toma tvrdi da se ono protezalo *do dalmatinskog mora sa čitavom Maronijom*.¹⁹ Maronija je, također, u crkvenopravnom pogledu pripadala Splitskoj metropoliji i ova ju je, između drugih nabrojenih župa (parohija), htjela svakako zadržati pod svojom upravom.²⁰

Papa Paskal II. godine 1102. potvrđuje splitskoj nadbiskupiji pravo nad parohijom Maronijom.²¹

Na osnovi svega dosad rečenog o Maroniji možemo se složiti sa zaključcima S. Gunjače, koji Maroniju poistovjećuje sa srednjodalmatinskim otočjem čiju jezgru čine otoci Brač, Hvar i Vis, na čelu sa županom ili knezom; bila je dio splitske dijeceze, a teritorijalno je pripadala Primorskoj županiji.²²

Venecija je zauzela otoke Brač, Hvar i Vis između 1135. i 1146. godine te ih je podredila svome knezu Petru u Zadru, a ovaj je za župana otoka imenovao Gualiza.²³ Nedugo nakon mletačkih

Jacbum Marianorum ducem cum suis militibus. Novak, Skok 1952, str. 214. U svim ostalim dokumentima Jakov se ne spominje kao knez, nego samo kao Jakov Primorski (*Morsticus*). Stoga S. Gunjača smatra da se i ne radi o istoj osobi. Gunjača 1975, str. 102. Prigodom kupnji nekih zemljišta kod mlinica u Solinu svjedok je i Jakov Primorski. (u izvodu br. 34 *Iacobi Morstici et suis uxoris*. Novak, Skok 1952, str. 119, i u izvodu br. 35 *Iacobo Marstico*, Novak, Skok 1952, str. 119).

Zanimljivo je pripomenuti da se Jakov kao svjedok zemljišnih parnica uvijek pojavljuje na hrvatskom teritoriju. U izvodu br. 81 (Novak, Skok 1952, str. 224; Stipišić, Šamšalović 1967, CD I, str. 166), datiranog godine 1078., kralj Zvonimir presuđuje u sporu oko nekih zemalja između Petra Crnoga i kraljeva ujaka Streza, gdje je između ostalih svjedoka prisutan i Jakov, *Iacobum Marsticum*. Između drugih hrvatskih župana spominje se još u dokumentu iz godine 1078., u kojem kralj Zvonimir stavlja cetinsku župu pod jurisdikciju splitske Crkve s pravom na sve dohotke. Stipišić, Šamšalović 1967, CD I, str. 162; Rački 1887, str. 117. *Iacobi Morstici* javlja se uz *Pribine Cetinscici, Adam, Nonesis iupani*. ... Isto u dokumentu iz godine 1089., izdanom u Šibeniku, kralj Stjepan potvrđuje ispravu kralja Zvonimira o daru zemlje Pustice u Lažanima samostanu sv. Benedikta u Splitu. Između ostalih svjedoka i župana je i Jakov Primorski. (*Iacobi Morstici, (Lu)bimir (t)jepci, Stasigna Breberistici, Uiseni Zetinstici, Osrina Dridi(stici)*... Stipišić, Šamšalović 1967, CD I, str. 189; Rački 1887, str. 149. Jakov primorski svakako je osoba od povjerenja kraljeva Zvonimira i Stjepana. Posljednji njegov spomen nalazimo u *Kartularu sv. Marije* u Zadru, iz godine 1089./90., u kojem splitski nadbiskup Lovre zajedno s ostalim biskupima pred kraljem Stjepanom presuđuje u sporu između Neze i njezine nećakinje Čike, *Iacobo Marstico*, Rački 1887, str. 147. U *Supetarskom kartularu*, nakon Jakova, susrećemo i Rusina Morskog, i to u izvodu o kupoprodaji robova (Novak, Skok 1952, br. 59, str. 221, *Marstico Rusino*) i drugi put kada samostanu sv. Petra u Selu poklanja neke svoje zemlje u Trsteniku (Novak, Skok 1952, br. 72, str. 223, *Rusinus qui et Morsticus*).

¹⁹ Toma Arhiđakon 1977, str. 43, C XIII; Rački 1894, str. 41.

²⁰ Toma Arhiđakon 1977, str. 46; Rački 1894, str. 45.

²¹ ...*parochiam Maronie*... Smičiklas 1904, CD II, str. 4.

²² Gunjača 1975, str. 118-121; Cicvarić 1998, str. 242.

²³ Novak 1961, str.76; Novak 1954, str. 106.

¹³ Ostojić 1964, str. 388 sl. 424; Kirigin, Milošević 1981, str. 46.

¹⁴ Kirigin, Milošević 1981, str. 47-49, sl. 1, 2, 3, 4.

¹⁵ Marović 1998, str. 317.

¹⁶ Stipišić, Šamšalović 1967, CD I, br. 58, str. 78, 79; Barada 1928/1929, str. 177. O samostanu i crkvi sv. Silvestra vidi: Radić 1896, str. 156-160; Ostojić 1941, str. 61, 62; Ostojić 1964, str. 374-376; Katić 1992, str. 12, 13.

¹⁷ Porfirogentova *Parathalassia*, Porphyrogenitus 1967, str. 144, 92.

¹⁸ On sebe potpisuje kao sudca Mariana. Prema Puhieri, *Marianorum iudex* označava mornaričkog zapovjednika u istome rangu s drungarijem (admiralom) bizantske flote, Puhiera 1959, str. 10. Suić, pak, kako donosi Katičić, tumači ime *Drosaico Marianorum iudice*, u najstarijem spomenu Mariana iz godine 839, gdje ih se spominje u svezi s neretvanskim otocima (*Narrentanas insulas*) kao zapovjednika brodovlja. Ime *Drosaico* (prevodeno kao Družak) nastalo je od grčke riječi *hydrosaiacus*, gdje je u *prvom dijelu grčka riječ za vodu, a u drugom novogrčko saika, od čega naša šajka*. Katičić 1993, str. 53, bilj. 12a. Rački 1887, str. 336

Osim Družaka koji se spominje u 9. stoljeću i Berigoja spomenutog u fundacijskoj ispravi o osnutku samostana sv. Silvestra iz godine 1050., u dokumentima iz druge polovice 11. stoljeća susrećemo još Jakova, vladara Mariana (Morjana) i Rusina Morskog (Primorskog). Prvi spomen Jakova, kneza Marijana, nalazimo u darovnici kralja Zvonimira iz godine 1076.-78., kojom on samostanu redovnica sv. Benedikta u Splitu poklanja zemlju Pusticu u Lažanima, a među svjedocima je i Jakov, kraljev poslanik i vladar Mariana.

Iacobum uero ducem Marianorum ex patre nostra legatum. Stipišić, Šamšalović 1967, CD I, str. 169; Rački 1887, str. 113.

Jakov se spominje kao svjedok u različitim parnicama na četiri mjesta u *Supetarskom kartularu*. Tako se u izvodu br. 5 *Supetarskog kartulara*, datiranog nešto prije 1080., kao svjedok u sporu Petra Crnog i Miroslava oko zemalja na kojima se trebao graditi samostan sv. Petra u Selu, uz splitske plemiće pojavljuje i Jakov, vladar Marijana, sa svojim vojnicima,

osvajanja gotovo cijele sjeverne Dalmacije i otoka, Zadar je bulom pape Anastazija IV. od 17. listopada 1154. godine²⁴ uzdignut na rang metropolije i nadbiskupije podređene gradeškom patrijarhu. Iste godine osnovana je i hvarska biskupija, koju je papa Hadrijan IV. (1154.-1159.) podredio zadarskoj nadbiskupiji. Ta oblast, osnutkom hvarske biskupije 1154. godine²⁵ dobiva svojega otočnog biskupa, *insularum episcopo*, Zadrana Martina Manzavinova (1154.-1175. i ponovno 1177.-1184.),²⁶ koji je sufragan prvom zadarskom nadbiskupu Lampridiju (oko 1141.-1178.). O teritoriju koji je pokrivala hvarska biskupija doznajemo iz uredaba i zaključaka crkvenog sabora održanog godine 1185. u Splitu, u crkvi sv. Andrije, koja se zove oslikana (*picta*). *Pharensis episcopus habeat sedem suam in Phar et habeat has parochias: Phar Braciam et Lissam, Corceram, Lastam et Mulcer et totam Crainam.*²⁷ Već od samog osnutka nove otočne biskupije u Hvaru izbio je spor oko jurisdikcije između splitske i novoosnovane zadarske nadbiskupije.

Spor je konačno razriješio Theobald, izaslanik pape Aleksandra III., određivši godine 1180. da hvarska biskupija pripada splitskoj nadbiskupiji,²⁸ što je potvrdio i herceg Andrija 1198. godine.²⁹

Zbog rata koji je izbio godine 1171.³⁰ između Venecije i bizantskog cara Emanuela Komnena, samostan sv. Silvestra na Biševu zatražio je zaštitu Svete Stolice. Papa Aleksandar III. u svojoj buli (privilegiji) izdanoj godine 1181. stavlja samostan sv. Silvestra sa svim njegovim posjedima pod zaštitu sv. Petra. Iz tog važnog dokumenta saznajemo koje je sve posjede imao samostan na Biševu: u Splitu crkvu sv. Silvestra, crkvu sv. Mihovila na prijevoju brda iznad Komiže i crkvu sv. Nikole u Komiži na Visu, sa svim pripadnostima ovih crkava.³¹

Sačuvan je još jedan, djelomice oštećen, popis zemalja samostana sv. Silvestra na Biševu s kraja 12. stoljeća, u kojem se prvi put spominje Komiža.³² Od polovice 13. st. biševski i komiški samostani imaju zajedničkog opata.³³

Posljednji spomen samostana sv. Silvestra u dokumentima datira iz godine 1289., kada se opat Prodan obraća hvarskoj komuni zamolbom da samostanu vrati sokolove za lov.³⁴ Nije nam poznato kada i zašto redovnici definitivno napuštaju samostan na Biševu i prelaze u samostan sv. Nikole u Komiži. Sudeći prema

sačuvanim dokumentima taj prijelaz se dogodio koncem 13. stoljeća. Nije nam poznata ni godina utemeljenja samostana sv. Nikole u Komiži,³⁵ ali po tradiciji se drži da je crkvu posvetio papa Aleksandar III. za svojeg boravka na Visu godine 1177.³⁶ Iz već spomenutog dokumenta o stavljanju samostana sv. Silvestra pod zaštitu Svete Stolice, znamo da je samostan godine 1181. posjedovao crkvu sv. Nikole u Komiži. Kao samostan, ali bez navedenog titulara, prvi put se spominje godine 1264., a pod titularom sv. Nikole godine 1278.³⁷ Sačuvano je dvadesetak dokumenata iz 13. i 14. stoljeća koji se odnose na samostan sv. Nikole u Komiži.

Novijim arheološko-konzervatorskim radovima na obnovi crkve sv. Silvestra na Biševu, koje je vodio Konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Splitu, ispod poda srednjovjekovne crkve pronađeni su ostatci ranokršćanske crkve.³⁸ Isto su tako i prigodom radova na sanaciji i restauraciji crkvice sv. Jurja koja se nalazi na istočnoj strani viške uvale, i po kojoj se cijeli zaljev do 16. stoljeća nazivao Lukom sv. Jurja, pronađeni nalazi koji upućuju na mogući ranokršćanski sloj na istome mjestu.³⁹

Mnogim je crkvama tijekom vremena mijenjan izgled, sukladno ukusu doba, i u nedostatku pisanih vrela samo nam arheološka istraživanja mogu osvijetliti postanak i najstariji izgled tih građevina, različite faze njihove gradnje, vrijeme kad su bile zapuštene i opet obnovljene. Tako uz pomoć arheologije sve više otkrivamo i ono zamagljeno vrijeme previranja na izmaku antike i dolaska novih naroda, čiji smo baštini.

Crkva sv. Nikole u Dolu

Crkva sv. Nikole nalazi se zapadno od mjesta Visa, na brežuljku južno od ceste koja vodi prema Komiži, na ulazu u Dol (sl. 1, 2, 3; crteži 2-9). U blizini crkve granala su se dva stara puta za Komižu: jedan vodi jugoistočno od crkve dolcem Parknišće preko Žene Glave, a drugi obronkom brda usporedno s novom cestom za Komižu. Polja koja se prostiru Dolom bila su nastanjena i obrađivana u antičko doba (*villae rusticae*), na što upućuju ulomci keramike registrirani na nekoliko lokaliteta, a zbog kvalitete polja i zaklonjenog smještaja (nije na moru, pa nije izravno izloženo

²⁴ Smičiklas 1904, CD II, br. 78, str. 76-79.

²⁵ Farlati nije siguran koje je godine osnovana hvarska biskupija pa na jednome mjestu navodi godinu 1146., a na drugome 1147. O tom zamršenom historiografskom pitanju vidi prijevod Farlatija s komentarima Lučina, Farlati 1999 str. 118-159; Kovačić 1991, str.53-58; Strika 2003, str. 1-45

²⁶ Rački 1894, str. 77.

²⁷ Smičiklas 1904, CD II, str. 193; Rački 1894, str. 76.

²⁸ Rački 1894, str. 78 bilj. c.

²⁹ Smičiklas 1904, CD II, str. 309.

³⁰ Novak 1961, str. 76.

³¹ Smičiklas 1904, CD II, br. 172 str. 173, 174 ... *eclesiam sancti Nicolai in insula, que dicitur Lessa...*

³² Smičiklas 1904, CD II, str. 364 (*valle...Vacamece...*). O etimologiji imena *Vaccameca* vidi Buškariol 2000, str. 237.

³³ Buškariol 2000, str. 241.

³⁴ Smičiklas 1908, CD VI, str. 651-652, Ostojić 1964, str. 375.

³⁵ Godina 850. (A. D. DCCCL) uklesana iznad nadvratnika pobočnih vrata crkve sv. Nikole kasnijeg je datuma i nema veze s godinom utemeljenja crkve. Paleografske značajke slova i brojki ukazuju na renesansno-barokni stil. Ostojić 1964, str. 377 bilj. 1; Fisković 1968, str. 76.

³⁶ Na putu iz Apulije u Veneciju kamo se uputio na pregovore s njemačkim carem Fridrikom I. Barbarosom, Papa je zbog nevremena morao pristati na Palagružu, gdje su ga ugostili komiški ribari. Tom se prigodom kratko zadržao na Visu i poslije u Zadru, gdje je bio dočekan laudama na hrvatskome jeziku. Oreb 1993 - 1994, str. 101. O ruti kojom je plovio Papa: Kirigin, Milošević 1981, str. 49.

³⁷ Ostojić 1964, str. 377 bilj. 2.

³⁸ Katić 1992, str. 12, 13.

³⁹ O radovima Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture u Splitu vidi Vojnović 1999, str. 6-9. O crkvi sv. Jurja vidi kod: Ostojić 1964, str. 383, 384; Fisković 1968, str. 96, 97.

Slika 1.
Crkva sv. Nikole - pogled na pročelje s dozidanom kućom

eventualnim napadima), Dol je sigurno bio naseljen i u ranom srednjem vijeku.⁴⁰

U srednjovjekovnim dokumentima selo na ovome mjestu zove se *villa Dol*. Spominje se godine 1446.,⁴¹ te ponovno 1518.⁴² i 1539.⁴³ U 18. st. kraj oko crkve zvao se *Za svetim Mikulom*.⁴⁴ Prema predaji, oko crkve sv. Nikole spominje se Dibje Selo,⁴⁵ Bibje Selo⁴⁶ ili Dimje Selo.⁴⁷ U dokumentima nema spomena tog sela. Vjerojatno je u Dolu bilo nekoliko raštrkanih zaselaka koji su se zajedničkim imenom zvali *villa Dol*.

⁴⁰ Prema G. Novaku Dol i Velo Selo intezivnije se naseljavaju nakon ekspedicije mletačkoga dužda Petra II. Orseola, koji šalje na Vis šest naoružanih lađa pod zapovjedništvom Badovarija Bragadina (997.-998.), koji su osvojili mjesto uz more, a dio stanovništva odveli u zarobljeništvo u Veneciju.

⁴¹ Fisković 1968, str. 111, bilj. 178.

⁴² Fisković 1968, str. 111, bilj. 179.

⁴³ Fisković 1968, str. 111, bilj. 180.

⁴⁴ Fisković 1968, str. 111, bilj. 177.

⁴⁵ Novak 1961, str. 76; Mardešić 2001, str. 56.

⁴⁶ Mardešić 1993, str. 115.

⁴⁷ Terenska bilješka.

Crkva sv. Nikole u Dolu pravilne je orijentacije, istok-zapad, s blagim otklonom prema jugu. Građena je u kasnogotičkom slogu prve polovice 15. stoljeća,⁴⁸ svakako prije ukinuća opatske časti i benediktinskog reda samostana sv. Nikole (Muster) u Komiži godine 1458.,⁴⁹ te se zamjećuje nekoliko faza gradnje. Shematizam hvarske biskupije bilježi da su benediktincima pripadale kapele sv. Nikole u polju Dol i kapela sv. Vida na Visu.⁵⁰

Crkva je jednobrodna građevina izduženog, longitudinalnog tlorisa, do apside dugačka je 11,20 m, široka 5,60 m, (bez dodatka kuće s južne strane), s izbačenom pravokutnom apsidom dugačkom 2,18 m i širokom 4,95 m. Pravokutna apside s dubokim korom značajka je kasnogotičkoga, redovničkoga crkvenog graditeljstva.⁵¹ Na zidovima crkve i u unutrašnjosti zamjećuje se da je bila produljena. Fisković piše da je crkva bila produljena prema

⁴⁸ Fisković 1968, str. 111.

⁴⁹ Red je ukinuo papa Kalist III. na prijedlog komendatora i hvarskog biskupa Tome Tomassinija. Ostojić 1964, str. 380.

⁵⁰ Ostojić 1964, str. 383.

⁵¹ Jakšić 1996, str. 149. O kasnosrednjovjekovnim seoskim crkvama vidi radove: Fisković 1984; Hilje 1997; Burić 2001; Domančić 1960; Tomasović 1995.

Slika 2.
Crkva sv. Nikole - pročelje

Slika 3.
Pogled na apsidu

Slika 4.
Pogled na dio sjevernog zida

zapadnoj strani, vjerojatno u 17. stoljeću,⁵² kada se ruši staro pročelje, a njegovi se dijelovi ugrađuju u novo. Od starog pročelja sačuvao se nadvratnik nad ulaznim vratima crkve s gotičkim reljefnim križem na stepenastom postolju s trolisnim završecima krakova i krugom s točkom u sredini križa. Iznad nadvratnika na pročelje je uzidana i starija kružna gotička rozeta s križem jednakih krakova u sredini i šupljinama oblika četverolisne djeteline. Treći fragment sa starog pročelja je polukružna luneta s trolisnim otvorom, koja se nekoć nalazila nad nadvratnikom ulaznih vrata, a sada je uzidana u istočni zid kuće dograđene južno od crkve.⁵³ Mišljenja sam, pak, da je najstariji dio crkve upravo njezin zapadni dio te da je bila produljena prema istočnoj strani. Na taj zaključak upućuje struktura zapadnoga pročelnog zida na kojemu se mogu iščitati različite faze gradnje. Crkva je, možda, sagrađena na ostacima nekog kasnoantičkog gospodarskog objekta. Struktura pročelnog zida južno od ulaznih vrata uslojavanjem kamenja

podseća na *opus spicatum* rimske gradnje (sl. 5). Prva crkva, upola manja od sadašnje i niža, vjerojatno je podignuta u 13. stoljeću. Imala je uža vrata s trolisnom lunetom iznad nadvratnika. U trećoj fazi na pročelje se ugrađuju nova, šira vrata, s nadvratnikom koji i sada stoji iznad vrata i okruglom prošupljenom rozetom iznad njega. Obrisi stare lunete opaža se na zidu iznad sredine sadašnjeg nadvratnika. U ovoj promjeni, koja se dogodila vjerojatno u prvoj polovici 15. stoljeća, crkva se produljuje prema istočnoj strani. U unutrašnjosti cijelom dužinom dobiva poluoblisvod, četvrtastu apsidu i zvonik na preslicu, koji je bio niži od sadašnjeg. U toj fazi crkva dobiva osnovni izgled, kakav ima i danas. Zadnja promjena izgleda crkve dogodila se vjerojatno u 17. stoljeću, kada se dograđuje kuća uz južni zid crkve, a odbačena trolisna luneta ugrađuje se kao građevni materijal u istočni zid kuće. Crkva dobiva i novi masivni zvonik na preslicu, renesansno-baroknog sloga,⁵⁴ klesan od pravilnih kamenih blokova, za razliku od zidova crkve građenih od nepravilnog kamenja vezanog obilnom žbukom. Preslica ima dva zidana stuba profilirana u zoni

⁵² Fisković 1968, str. 111.

⁵³ Luneta ovakvog oblika jedinstvena je na Visu, ali, kako navodi Fisković, slične nisu rijetke na dalmatinskim crkvama od 13. do 14. stoljeća. Fisković 1968, str. 111.

⁵⁴ Fisković 1968, str. 111.

Slika 5.
Pogled na južni dio pročelja

kapitela koja su spojena lukom gdje se nalazilo zvono. Tada je u crkvi postavljen i novi, drveni oltar.

Kuća prislonjena uz južni zid crkve ima krov na jednu vodu koji koso pada prema južnom zidu crkve. Dozidana kuća je pravokutnog tlorisa, cijelom dužinom prati južni zid crkve do apside i duga je 11,5 m, a široka 4,90 m., tako da cijela širina pročelja, crkve i kuće iznosi 10,25 m. Na pročelnoj, zapadnoj strani u kuću se ulazi stubištem do povišenih vrata, gdje je bio prostor kuhinje s ognjištem i gustirna. Iz te se prostorije stubama silazi u drugu, koja je vratima u južnom zidu crkve do apside povezana s crkvom. U tom komunikacijskom dijelu unutar kuće nekoć je bila mala sakristija. Južni zid ima tri prozora uokvirena ciglama, a i dijelovi zida su krpjeni ciglama. Kuća nema osobitih stilskih obilježja.

Crkva je osvijetljena rozetom i malim prozorom pravokutna oblika sjeverno od ulaznih vrata na pročelnoj strani (sl. 6), kao i malim prozorom na sjevernom zidu blizu apside. Prozor na pročelju izvana je manji, a u unutrašnjosti se koso širi u zidnoj masi. Ispod prozora, u unutrašnjosti crkve, nalazi se kamenica za svetu vodu.

Iznutra je cijela crkva presvođena poluoblom, bačvastim svodom koji počinje od istaknute kamene grede što se pruža cijelom

dužinom crkve. Visina svoda apside niža je od visine broda crkve. Apseida je povišena za jednu stubu od pločnika broda i u njoj je cijelom visinom i širinom istočnog zida apside smješten obojeni drveni oltar u obliku triptiha (sl. 7, 8). Kamena menza obložena je drvenim, pravokutnim sandukom obojenim crvenom, bijelom i sivkastom bojom kojom se imitiraju različite vrste mramora. Po sredini kamene menze je pravokutno udubljenje, *petra sacra*, za čuvanje relikvija, dugo 34,5 i široko 25,5 cm, s jednim manjim udubljenjem u sredini, dimenzija 5,5 puta 4,5 cm. Drveni arhitektonski okvir u pozadini oltara čine četiri obojena stupa; dva vanjska obojena su smeđecrvenom bojom (imitacija porfira), a dva središnja imaju naslikani ornament vinove loze. Na stupovima su bijelo obojeni kapiteli koji nose dva horizontalna vijenca s polukružnim zabatima. Gornji polukružni zabat završava gotovo do visine poluoblog svoda apside. Između stupova su tri uske niše u kojima su smještene obojene drvene skulpture svetaca zaštitnika. Središnje mjesto zauzima kip sv. Nikole sa šiljastom mitrom na glavi, desno od njega je kip sv. Lovre, a lijevo kip sv. Petra.

Sv. Nikola (sl. 8, u sredini) je prikazan u stavu kontraposta, na glavi ima šiljastu mitru s jednakokračnim križem u sredini. Lice je uokvireno dugom bijelom bradom i kosom, a pogled je

Slika 7.
Unutrašnjost - pogled na istočni dio

Slika 6.
Pogled na južni dio pročelja

Slika 8.
Oltar sa skulpturama

blagonaklono usmjeren prema dolje. Odjeven je u dugu bijelu donju haljinu, albu, koja pada do gležnjeva, većim dijelom prekrivajući obuću na nogama. Donji rub albe urešen je slikanim crveno-bijelim biljnim ornamentima. Iznad albe svetac nosi zelenu dalmatiku s donjim rubom ornamentiranim zlatnim vegetabilnim motivom. Ispod dalmatike proviruju rubovi štole, izrađene od tankog ornamentiranog lima. Preko dalmatike svetac nosi palu, ljubičasti ogrtač sa zlatno ornamentiranim rubom, koji pada u obliku trokuta do ispod koljena. Oko ramena prebačen je palij, oznaka nadbiskupske časti, s dva križa i širokom vrpcom koja preko prsiju pada do ispod pasa, sa zlatnim križem po sredini. Skulpturi nedostaju zapešća, koja su se posebno montirala na skulpturu. Nedostaju također biskupski štap i ikonografski atributi obično povezani uz lik sv. Nikole. Možda je u ruci držao tri kese sa zlatnicima ili tri zlatne kugle. Skulptura je visoka 128 cm, a najveća širina iznosi 43 cm.

U niši desno od sv. Nikole nalazi se skulptura sv. Lovre (sl. 8). Odjeven je u dugu bijelu tuniku, albu, koja u jednostavnim naborima pada do poda. Donji rub albe oslikan je zlatnim ornamentima. Preko albe nosi žarkocrvenu dalmatiku koja u ravnim naborima pada do ispod koljena. Donji rub dalmatike

i dugih rukava urešeni su vijugavo isprepletenim biljnim ornamentima zlatne boje. Unutrašnja strana dalmatike obojena je tirkiznomodrom bojom. Ispod dalmatike vide se rubovi štole, izrađeni od ornamentiranog tankog lima zlatne boje. Rubovi štole završavaju izrezanim resicama. Skulpturi nedostaju zapešća, koja su bila posebno spajana na kip. U rukama je vjerojatno držao palminu granu ili gradele, simbole mučeništva. Mladolika, golobrada glava nagnuta je ulijevo, pogleda usmjerena prema nebu. Visina skulpture je 122 cm, a najveća širina iznosi 42,5 cm.

U lijevoj niši nalazi se kip sv. Petra u stavu kontraposta (sl. 8). Odjeven je u dugu bijelu tuniku do poda, a preko desnog ramena prebačen mu je crni plašt. U lijevoj ruci drži Evanđelje, a u desnoj, kojoj nedostaje zapešće, vjerojatno je držao ključ. Sijedo bradato lice ima vertikalnu napuklinu na desnoj strani. Kip je visok 121 cm, a širok 43 cm.

Cijeli oltar je oštećen, a skulpturama nedostaju šake. Oltari u ovakvoj formi triptiha česti su na Visu od 16. do 18. stoljeća.⁵⁵ Premda nema osobitu umjetničku vrijednost, oltar je dokument o

⁵⁵ Fisković 1968, str. 111.

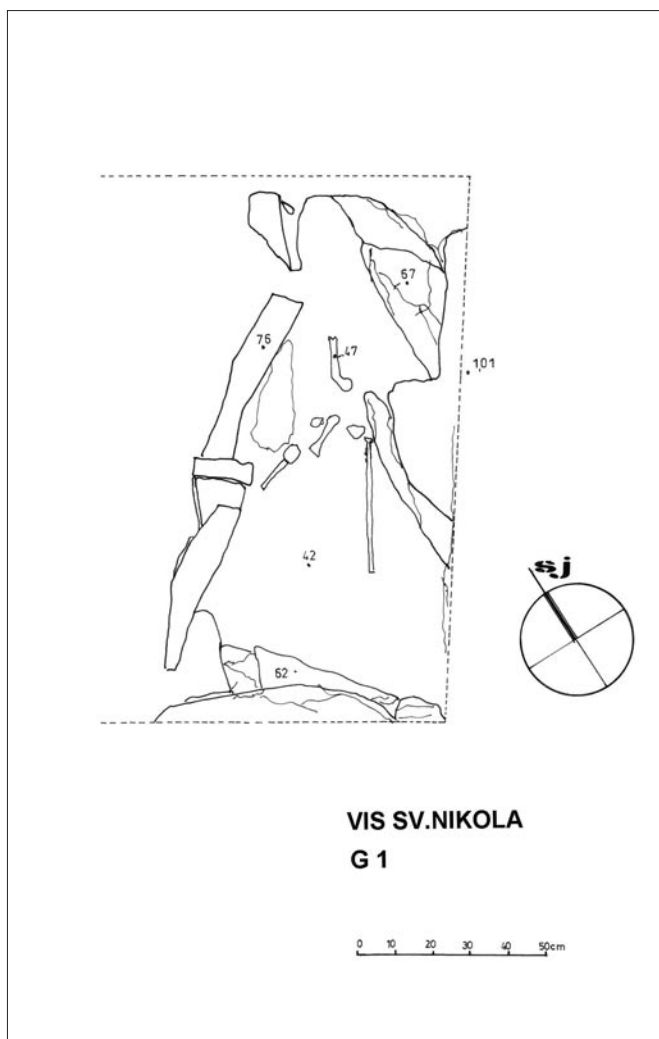
pobožnosti i ukrašavanju seoskih crkava i trebalo bi ga restaurirati. Zanimljiva je i struktura sjevernog zida crkve do visine 1,30 m, koji kao i pročelje izgleda stariji od ostalih zidova crkve i mogao bi također biti antičke gradnje (sl. 4). Ovom sjevernom zidu nedostaje vanjski red kamenja, pa se dobro vidi unutrašnja struktura; građen je od nepravilnog kamenja utopljenog u obilnu žbuku s primjesama većih komada keramike.

Da bismo ispitali strukturu zida u temeljnom dijelu i spojeve različitih faza gradnje crkve, koncentrirali smo se na sondažna istraživanja sjevernog zida crkve. Jedna sonda je postavljena na sjeverozapadnom uglu crkve uzduž sjevernog zida, druga na spoju staroga i produženog dijela crkve, treća na spoju sjevernog zida i apside, četvrta uz apsidu na istočnoj strani i peta na zapadnoj pročelnoj strani, na spoju crkve i nadograđene kuće.

Prostorije južne, nadograđene kuće, koja je ostala bez krova te je zapuštena, bile su prekrivene slojem zemlje i otpada; unutra je raslo grmlje i drveće, koje smo posjekli, te smo pristupili temeljitom čišćenju prostorija, do razine sačuvanih ploča pločnika. Unutar veće prostorije kuće očistili smo veći dio južnog zida crkve na koji se kuća prislonila te smo ustanovili da je crkva u ovom dijelu građena izravno na živcu, koji je ovdje izdignut na samoj površini. Živac prema sjeveru koso pada u dubinu zemlje, što smo ustanovili sondama postavljenima uz sjeverni zid crkve. Očišćen je i dio pločnika ispred crkve koji je bio prekriven tanjim slojem zemlje. Širina pločnika odgovara širini crkve bez nadograđene kuće i proteže se do suhozidne ograde ispred crkve.

Opis sondi (crtež 2):

- Sonda 1: Sonda duga 3 m i široka 1,5 m, postavljena je uz sjeverni zid crkve do ugla s pročeljem. Plitko smo naišli na temeljnu stopu sjevernog zida. Širina temelja iznosi 60-70 cm, izbačen je oko 35 cm izvan linije sjevernog zida i proteže se dužinom od 6,5 m, duž najstarijeg dijela crkve. Temelji od jednog reda krupnog kamenja visine 20-25 cm leže izravno na živcu, koji je ovdje na dubini od 30 do 60 cm i pada koso prema sjeveru do dubine od oko 85 cm. Kamenje je povezano tvrdom žbukom bijele boje pomiješanom sa sitnim oblutcima i nešto crvene keramike. Čitava je sonda bila isprepletana korijenjem bora koji raste sjeverno od crkve. Korijen se provlači ispod temeljnog zida te ugrožava i samu crkvu. Cijelom dubinom sonde ista je fina smeđa zemlja pomiješana sa sitnim nepravilnim kamenjem. Pronađeno je nešto ulomaka keramike: jedan ulomak glazirane višebojne majolike i veći broj ulomaka grube kuhinjske smeđe keramike s dosta kalcita. U zapadnoj polovici sonde na dubini od 50 cm naišli smo na nabacane tanke kamene ploče. Nabacane su na živcu, a uz njih je pronađeno nešto kostiju. Ako je ovdje i bio grob, gradnja crkve ga je potpuno uništila. U istočnoj polovici sonde pronašli smo jedan kutnjak (ljudski?) i veći pločasti kamen položen na nož, možda dio obložnice groba. Grob se nalazi na dubini od 60 cm, orijentacije istok-zapad, proteže se usporedno sa sjevernim zidom crkve. Grob je kompletno devastiran izgradnjom crkve i korijenjem bora. Oko groba nađena je veća količina kućica morskih puževa, ogrca.

Crtež 1.

Grob u sondi 2: crtež Mario Čorić

Nismo sigurni jesu li to ostatci nekakvog pogrebnog rituala (agape) ili obroka radnika koji su zidali crkvu.

- Sonda 2: Postavljena je na spoju stare crkve i dograđenog istočnog dijela, po jedan metar sa svake strane (2 x 1,5 m). Pronašli smo kut temeljnog zida na koji je dograđen istočni dio crkve. Korijenje bora i u ovom dijelu potkopava crkvu. Zemlja je iste smeđe boje, s dosta neobrađenog kamenja i nešto kamenih ploča. Na dubini od 35 cm naišli smo na pločaste, okomito postavljene obložnice devastiranog groba (crtež 1). I ovdje smo našli dosta kućica ogrca i usitnjene grube kuhinjske keramike. U gornjem sloju groba našlo se pomiješanih ljudskih i životinjskih kostiju, dok je na dnu groba u tankom sloju zemlje na živcu bilo više ljudskih kostiju (jedna duža, bedrena kost i nešto sitnijih kostiju). Nije bilo poklopnice groba jer ih je uništila izgradnja produžetka crkve, a kamenje južnog poprečnog dijela groba upotrijebljeno je za temelje sjevernog zida novoga, produženog dijela crkve. Grob je trapezoidna oblika, orijentiran sjever-jug, s otklonom prema zapadu, dužine 120 cm i širine 40-50 cm. Na samom dnu groba pronađena je krovna cigla, što upućuje na zaključak da je grob bio uništen u vrijeme dogradnje crkve.

Slika 9.
Gotičke gipsane skulpture: snimio B. Kirigin

Slika 10.
Skulptura sv. Petra: snimio B. Kirigin

Slika 11.
Skulptura sv. Lovre: snimio B. Kirigin

Pronađen je srebrni zdjeličasti denar mletačkog dužda Lorenza Tiepola (1268.-1275.),⁵⁶ koji može ukazivati na stariji sloj sakralnog objekta (sl. 12 a,b).

- Sonda 3: Sonda je postavljena uz sjeverni spoj apsida i broda crkve, duga je 2 m, a široka 1,5 m. Pri površini smo našli zaobljeni medaljon s likovima Bogorodice i Krista, kao i nešto nalaza grube smeđe keramike. Temelji leže na živcu koji ponire prema sjevernoj stani.
- Sonda 4: Smještena je uz istočni zid apsida do ugla sjevernog zida apsida. Dimenzije su joj 3 x 1,5 m. U južnom dijelu sonde našli smo dosta ulomaka grube kuhinjske keramike (lonac, vrčevi). Najviše keramike pronađeno je na dnu sonde, u rupama između živca. Keramika je smeđe, crne i crvene fakture. Crvena keramika ima dosta primjesa finoga kvarcnog pijeska, trusi se na dodir i očito je lokalne proizvodnje.⁵⁷

Keramika je toliko usitnjena da nije moguće ništa pobliže kazati o oblicima i dataciji posuđa, osim da je srednjovjekovna. Takva je keramika u uporabi tijekom dugog vremenskog razdoblja, od kasne antike, preko cijelog srednjeg vijeka pa sve do u novije doba. Na samome živcu pronađen je jedan prilično oštećen novčić. Živac se u ovome dijelu nalazi dosta plitko, na oko 30 cm dubine, i pločasto se spušta od juga prema sjeveru. Temelji apsida od dva reda sitnijeg kamena leže izravno na živcu, a od visine nadzemnog dijela apsida je zidana krupnijim, priklesanim kamenjem.

- Sonda 5: Postavljena je na pročelnoj strani, na spoju crkve i nadograđene kuće. Bila je duga 2m, a poslije smo je produljili do praga ulaznih vrata crkve. Od linije spoja kuće i crkve, cijelom duljinom pročelja do praga ulaznih vrata proteže se plitki temelj

⁵⁶ Na identifikaciji novčića zahvaljujem Maji Bonačić Mandinić. Papadopoli 1893, str. 112, br. 2, T. VII. br. 4, dimenzije: promjer 11 mm, težina 0,2 g.

⁵⁷ Na brdu Bardorovici, na sjevernoj strani Dola nalaze se jedna veća spilja i dvije manje s prirodnim naslagama kvarcnog pijeska. Uz spilju je povezana priča kako bi se u prolazu pokraj nje znao osjetiti miris kruha, koji da peku vile, te nije dobro tuda prolaziti.

zida koji leži na živcu. Uz ovaj temeljni zid na malo nižoj razini nastavlja se pločnik ispred crkve. Ovaj zid uz crkvu dug je 2,12 m i možda je temelj zidane kamene klupe uz južni dio pročelja ili ostatak temelja iste strukture kao i temelji koji se protežu uz sjeverni zid starijega, zapadnog dijela crkve. Najzanimljiviji nalazi pojavili su se u južnom dijelu sonde, uz nadograđenu kuću do postamenta stubišta, gdje smo naišli na blokove gipsa koji su ležali na živcu, prekriveni plitkim slojem zemlje od 20 cm. Čišćenjem je ustanovljeno da se radi o tri gipsane skulpture pohranjene u zemlji do pročelja crkve (sl. 9). Skulpture su položene uz zid kuće, jedna do druge, s glavama prema jugu i licem prema nebu. Do zida je položena skulptura sv. Nikole s dvorogom mitrom na glavi. Skulptura je visoka 98 cm i bila je u jako lošem stanju te se raspadala na najmanji dodir. Skulpture su dosta oštećene korijenjem rogača, koje se pružalo za vodom prema gustirni kuće. Na mitri pet kuglica tvori formu križa. Na prsima je naslikan znak, koji možda predstavlja kopču što je držala plašt. Vidljivi su tragovi tamnomodre i oker boje. Draperija odjeće na kipu je prilično uništena.

Do sv. Nikole bila je vjerojatno položena skulptura sv. Petra visoka 94 cm (sl. 10). Glava je pronađena odvojena od tijela, s dobro vidljivim detaljima uha i brade s brkovima, obojenih tamnocrvenom bojom. Na mjestima se još vide tragovi tamnocrvene i ružičaste boje na licu. Glava je na sredini vrata imala rupu za nasad. Torzo s draperijom bio je razbijen na dva veća komada i veći broj manjih fragmenata. Između sv. Nikole i sv. Petra nađeni su komadi tankog lima zaobljenih formi, koji su najvjerojatnije kao ornamenti odjeće bili aplicirani na skulpturu sv. Nikole.

Do sv. Petra ležala je skulptura sv. Lovre, visoka 91 cm (sl. 11). Glava je oštećena, ali je tijelo dobro očuvano. Sv. Lovre je bio odjeven u haljinu do ispod koljena, ispod koje se vide nabori odjeće donje haljine. Uz tijelo sv. Lovre, uz desnu ruku, nađeni su komadići metala kojima su se spajali dijelovi tijela skulpture. Sudeći po izduženosti formi i odnosima glava i tijela, čini se da su skulpture kasnogotičke i da su po uzoru na ove starije bile napravljene nove barokne skulpture sadašnjeg drvenog oltara, a stare, oštećene, iz pijeteta su položene uz crkvu i pohranjene u zemlju.

Nakon istraživanja skulpture smo, zbog velike oštećenosti, ponovno zatrpali slojem fine zemlje.

Sonda uz crkvu sv. Marije u Poselju (Velom Selu)

Crkva sv. Marije (Gospa Velog polja, Gospa od Velog polja ili, kako se u 18. stoljeću zove, Gospa Velog Sela)⁵⁸ u Poselju najstarije je marijansko svetište na otoku Visu (sl. 13). Smještena je u unutrašnjosti otoka, na brdu sjeveroistočno od Velog polja. Najraniji pisani spomen po kojemu možemo zaključiti da je postojala crkva sv. Marije, potječe iz godine godine 1367., a spominju se vinogradi u Velom polju na mjestu zvanom *Pod Stomorcho berdo*.⁵⁹

Crkva se ponovno (izravno) spominje godine 1372., u oporuci hvarskog plemića Stjepana, u kojoj ovaj crkvi sv. Marije (*sancte Marie de Lissa*) ostavlja XXV libara, jednu zemlju u Dračevu polju (*Draceupole*) i jednu zemlju pod Stomorskim brdom.⁶⁰ U popisu zemalja koje je u svoje vlasništvo uzela hvarska komuna iz godine 1380. spominje se Velo Selo.⁶¹ U spisu iz 1438. crkva sv. Marije spominje se kao župna crkva otoka Visa.⁶² Godine 1449. spominje se kuća u vlasništvu benediktinaca pokraj crkve sv. Marije. Dragocjene podatke o stanju i inventaru crkve ostavila su nam tri apostolska vizitatora koji su pohodili Vis. Veronski biskup Augustin Valier pohodio je Vis godine 1579. i piše da je Velo Selo pusto, a već u ono doba spominje staro groblje oko crkve sv. Marije, u koje se više ne običava pokapati.⁶³ Sv. Marija je župna crkva cijelog otoka Visa, a župnik ima rezidenciju u selu Luci i dva puta na mjesec slavi misu u Velom Selu. Spominje se i *capella Sanctae Margaritae*, uz crkvu. To je jednobrodna kasnogotička crkva s pravokutnom, iznutra presvođenom apsidom, sagrađena najvjerojatnije krajem 14. stoljeća na sjevernoj strani crkve sv. Marije, kojoj je služila kao sakristija. Piše također da je crkva sv. Marije bila zapaljena, i ponovno od mještana obnovljena. Velo Selo je bilo opustošeno i zapaljeno godine 1483. u pljačkaškom pohodu napuljsko-aragonskog kralja Ferrante-a.⁶⁴ Prije upada plaćenika većina stanovnika Velog Sela se razbježala spašavajući živote, a na vrijeme su sklonili i obožavani lik, odnosno terakotni reljef Majke Božje s Djetetom iz crkve sv. Marije.⁶⁵ Tom je prigodom vjerojatno stradala i crkva, koju su stanovnici nakon tog pohoda obnovili i produžili je prema zapadnoj strani.⁶⁶ Dio stanovništva zasigurno je obnovio svoje kuće u Velom Selu, a dio se preselio uz more u viškoj uvali, gdje se od tada intezivnije razvijaju Kut i Luka.

Hvarski biskup Petar Cedulin piše godine 1598. da bratimi Svete Marije održavaju crkvu. Biskup Cedulin je godine 1592. proglasio crkvu Gospe od Spilica novom župnom crkvom otoka Visa.⁶⁷

⁶⁰ Smičiklas CD. XIV, str. 415 ...*teram plantatam sub Scomorssio Bardo*.

⁶¹ Mardešić 1994, str. 3.

⁶² Mardešić 1994, str. 4.

⁶³ Domančić 1961, str. 57, *Ecclesia Sanctae Mariae Campi magni*; Domančić 1961, str. 58 *Circa ambitum Ecclesiae est antiquum Coemeterium, in quo nome hoc tempore humari solet*.

⁶⁴ U sukobu koji je izbio između Venecije i vojvode Ercolea od Ferrare, kao Ercoleov saveznik, koji mu je bio i zet, umiješao se napuljsko-aragonski kralj Ferrante. Iz Ancone on šalje flotu pod zapovjedništvom svojega sina Federiga s posadom plaćenika Katalonaca, da opljačkaju mlatačke posjede Vis i Korčulu.

Nije posve jasno jesu li plaćenici bili iz španjolske Katalonije ili, kako tumači Lučin, iz grada Catalaunuma u sjeveroistočnoj Francuskoj (danas Chalous-sur-Marne). U pučkoj memoriji ovaj događaj je ostao zabilježen u pjesmi, gdje se pljačkaši nazivaju Turci Katalani. O tim događajima vidi kod: Novak 1952, str. 1-3; Farlati 1999, str. 121, bilj. 35 str.152.

⁶⁵ Novak 1952, str. 2.

⁶⁶ Ovaj produžetak crkve vidi se na južnoj fasadi i upravo na to mjesto smo postavili našu sondu.

⁶⁷ Crkva Gospe od Spilica sagrađena je između Kuta i Luke početkom 16. st., dozvola za posvećenje izdana je 5. travnja 1521., a od 1592. crkva postaje župnom crkvom Visa. Oreb 1993-1994, str. 99, bilj. 69; Berić 1958, str. 16; Mardešić 1999, str. 5; Mardešić 1994, str. 4; Mardešić 2001, str. 61.

⁵⁸ Fisković 1968, str. 92; Mardešić 1994, str. 2, 3.

⁵⁹ Fisković 1968, str. 91; Smičiklas 1915, CD XIII, str. 346.

Slika 12.

Denar mletačkog dužda Lorenza Tiepola (1268. - 1275.) (a, b): snimio T. Seser; M 1:1

Slika 13.

Pogled na apside crkava sv. Marije i Margarite

Slika 14.

Sonda uz crkvu sv. Marije (zidana grobnica i dječji grob)

Slika 15.

Natpis uzidan u grobnicu

Apostolski vizitator Priuli pohodio je Vis i Velo Selo godine 1603. On u svojem izvješću ističe da se obnavljaju pod i krov crkve, te da se uz crkvu nalazi koliba eremita. Priuli piše da se po zagovoru Majke Božje događaju značajna uslišenja. I on spominje staro groblje oko crkve u koje se više ne pokapa. Treći apostolski vizitator, Oktavijan Garzadoro, koncem 1624. i 1625. obilazi Vis, i uz crkvu sv. Marije više ne spominje pustinjake, nego picokare, koje održavaju crkvu i brinu se o njoj. Godine 1627. apostolski vikar Petar Morari pohodio je Velo Selo te spominje brojne zavjetne darove u crkvi. Zavjetne voštane i srebrne reljefne pločice spominje i Matijašević godine 1716.⁶⁸ Unutar crkve nalazi se Gospin oltar u obliku triptiha, rad domaćeg klesara s početka 17. stoljeća, a ondje su i dva drvena pobočna oltara. Od triptiha se sačuvao središnji dio, terakotni reljef Majke Božje s Djetetom, toliko poštovan od naroda. Reljef je zbog oštećenja bio obložen srebrnim oklopom s iskucanim cvijećem, pa je tek nakon njegova skidanju otkriven cijeli terakotni reljef. To je izvrstan rad anonimnog majstora koji je djelovao u

Veroni oko 1440., a izrađen je u maniri mekog, internacionalnog stila s obilježjima ranoga firentinskog quattrocenta.⁶⁹ Sačuvan je i jedan ugovor iz 1778. u kojem se graditelj Ante Čudina sa sinom Ivanom obvezuje obnoviti trošno pročelje crkve i zvonik na preslicu s tri zvona.⁷⁰ U trećoj fazi gradnje, koncem 19. stoljeća, to je pročelje porušeno, a crkva je kao sakristija bila inkorporirana u novu neorenesansnu crkvu križnoga tlocrta, s odvojenim masivnim zvonikom koji je sagrađen godine 1931.⁷¹

Crkva sv. Marije jednobrodna je građevina, iznutra presvođena s dva pojasa gotičkog svoda koji nose lezene, s polukružnom apsidom presvođenom bačvastim svodom i uskim prozorom na istočnoj strani.

Sondu smo postavili uz južni zid crkve, na spoju najstarijeg istočnog, i produljenog zapadnog dijela crkve (sl. 14; crteži 10-12). Sonda je u početku bila duga 2,5 m i široka 2 m, ali kako su nalazi unutar sonde diktirali, produžena je prema istočnoj strani, tako da je na kraju bila duga 4 m i široka 2 m.

⁶⁸ Fisković 1968, str. 94, 95; O vrelima za apostolske vizitacije vidi Mardešić 2001, str. 55-64.

⁶⁹ Fisković 1968, str. 92, 93; Štefanac, 1992, str. 435-442.

⁷⁰ Fisković 1968, str. 92.

⁷¹ Fisković 1968, str. 91-96; Mardešić 1994, str. 2-4.

Slika 16.
Perforirana trojagodna naušnica: snimio T. Seser; M 1:1

Slika 17.
Dijelovi trojagodne naušnice (a, b, c): snimio T. Seser; M 1:1

Slika 18.
Naušnica s tri granulirana koljena: snimio T. Seser; M 1:1

Slika 19.
Denar mletačkog dužda Nikole Trona (1471. - 1474.) (a, b): snimio T. Seser; M 1:1

Na zapadnoj strani sondom smo obuhvatili kamenje nepravilnog polukružnog tlocrta koje se nalazilo na površini i izgledalo kao ostatak polukružnog zida. Istraživanjem smo ustanovili samo jedan red šireg kamenog naboja s ostatcima žbuke, bez ikakva temelja na kojemu bi stajao zid. Kamenje je vjerojatno urušeno i potječe iz faze kad je crkva bila produljena nakon haranja Katalonaca.

Na cijelom prostoru sonde površinski je bilo dosta nepravilnog kamenja, ostataka rušenja ili radova na krkvi u nekoj od njezinih faza. Istočno od polukružno urušenog kamenja, počevši od spoja zapadnog produžetka crkve, a uz stariji, istočni dio crkve, pronašli smo jednu zidanu grobnicu. Na zapadnom završetku grobnice, na dubini od 20 cm od površine, pronađena je uzidana kamena ploča s natpisom.

Grobnica je priljubljena uz južni zid crkve i orijentirana je istok-zapad. Temeljna stopa južnog zida crkve, građena od manjega, nepravilnog kamenja povezanog žbukom poslužila je kao sjeverni zid grobnice. Ostala tri zida grobnice građena su drugom tehnikom, od pravilno klesanih manjih kvadara povezanih žbukom. Iznutra i izvana grobnica je bila ožbukana. Zapadni rub grobnice zatvarala je kamena ploča s natpisom, orijentacije sjever-jug, duga 72 cm, široka 33 cm i debljine 9 cm. Na istočnom

kraju grobnicu je pokrivala druga, pravilno klesana kamena ploča s jednom urezanom linijom, širine 22 cm, dužine 62 cm. Nismo pronašli ostale kamene ploče koje su pokrivale grobnicu, što znači da je bila otvarana.

Kamena ploča s natpisom ulazi u temeljnu stopu crkve, gdje je učvršćena žbukom, dok na južnoj strani ulazi u južni zid grobnice (sl. 15). S donje strane ploča je zakošena. Polje s natpisom široko je 15 cm, a natpis ima tri retka. Sjeverni završetak natpisa cijeli je sačuvan, dok južni, koji ulazi u zid crkve, možda krije još koje slovo. Vidljivi dio natpisa, pisan kapitalom glasi:

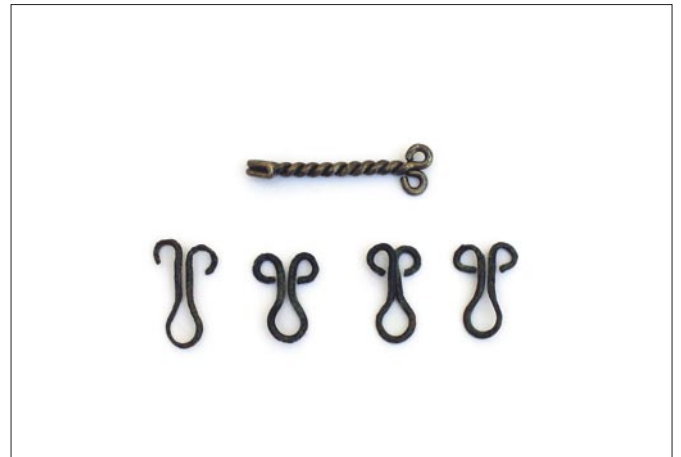
QVOQ VERSUS P VICENO
ETA VIA PUBLICA ADITUS
AD QUOD OPVS ER

Natpis završava križićem s rastvorenim završetcima hasti. Fragmentarno je sačuvan, pa se stoga ne može detaljnije protumačiti, a govori o nekakvom proširenju, dodatku na javnom putu. Čini se da prvotno nije bio u funkciji nadgrobne ploče, nego je kao spolia uzidan u grobnicu. Zakošeni donji dio natpisne ploče sugerira da je prvotno stajao kao nadvratnik.

Slika 20.

Puceta: snimio T. Seser; M 1:1

Slika 21.

Kopčice: snimio T. Seser; M 1:1

Slika 22.

Pojasna kopča: snimio T. Seser; M 1:1

Slika 23.

Novac kralja Filipa II. (1554. - 1598.) (a, b): snimio T. Seser; M 1:1

Unutar grobnice, na površini, bio je nabacan građevinski šut: usitnjena žbuka, veći komadi žbuke, komadi kamenja vezani žbukom, cigle, pa i nekoliko fragmenata tegula. Grobnica je bila otvarana i na dubini od oko 60 cm počinju se pojavljivati razbacane kosti. Nabačene kosti ispunjavale su grobnicu gotovo do dna na dubini od 100 do 102 cm. Dno grobnice činio je priklesivanjem poravnat živac s rupama popunjenima žbukom. Dno grobnice dugo je 185 cm, dok mu vanjska širina sa zidovima mjeri 115 cm. Samo dva kostura na samom dnu bili su *in situ*, s glavama na zapadnoj strani i rukama ispruženima niz tijelo, dok je sloj iznad njih bio od nabacanih kostiju prekrivenih građevinskim materijalom. Grobnica je naknadno poslužila kao kosturnica u kojoj su bili ostatci najmanje šest odraslih osoba. Kosti su vjerojatno bile premještene iz uništenih grobova prigodom obnove i produljenja crkve nakon pustošenja Katalonaca. U tankom sloju tamne pjeskovite zemlje pri samom dnu, u zapadnom dijelu, uz lubanje smo pronašli jednu cijelu trojagodnu naušnicu, tri fragmenta druge trojagodne naušnice i jednu djelomice oštećenu naušnicu s tri granulirana koljenca, zajedno s malim srebrnim soldinom (*piccolo*) mletačkoga dužda Nikole Trona (1471.-1474.) s inicijalima kovača K. P. (Karoso Pesaro - 21. ožujka 1472.).

Nalazi iz zidane grobnice uz crkvu sv. Marije značajni su jer spadaju u rijetku skupinu nalaza gdje se novcem mogu datirati dva tipa trojagodnih naušnica i karičica s tri granulirana koljenca. Srebrnim denarom Nikole Trona potvrđuje se uporaba trojagodnih naušnica i karičica s tri granulirana koljenca u drugoj polovici 15. stoljeća, što je dosad najkasniji publicirani nalaz ovakvog tipa nakita pronađenog zajedno s novcem.

Najraniji primjerci trojagodnih naušnica, bez obzira kojemu tipu pripadale, datiranih novcem su dva primjerka iz Crkvine u Biskupiji kod Knina. Kako navodi fra Lujo Marun, jedne trojagodne naušnice pronađene su zajedno s novcem mletačkoga dužda Orija Malipiera (1178.-1192.), ali, prema Jakšiću, novac je dospio u grob cijelo stoljeće kasnije.⁷² U drugom slučaju iz Crkvine, pronađene su s novčićem Pietra Gradeniga (1289.-1311.). Iz groblja kod crkve Majke Božje Rozarije u Ličkom Lešću

⁷² Jakšić 1983, str. 69, bilj. 107. Uočeno je da se denari O. Malipiera i E. Dandola, s kraja 12. stoljeća, pojavljuju u ostavama 14. stoljeća, kao primjerice u ostavi iz Trilja koja je dospjela u zemlju u drugoj polovici 14. stoljeća. Jakšić 1996, str.153; Gabrić 1967, str. 16, 17.

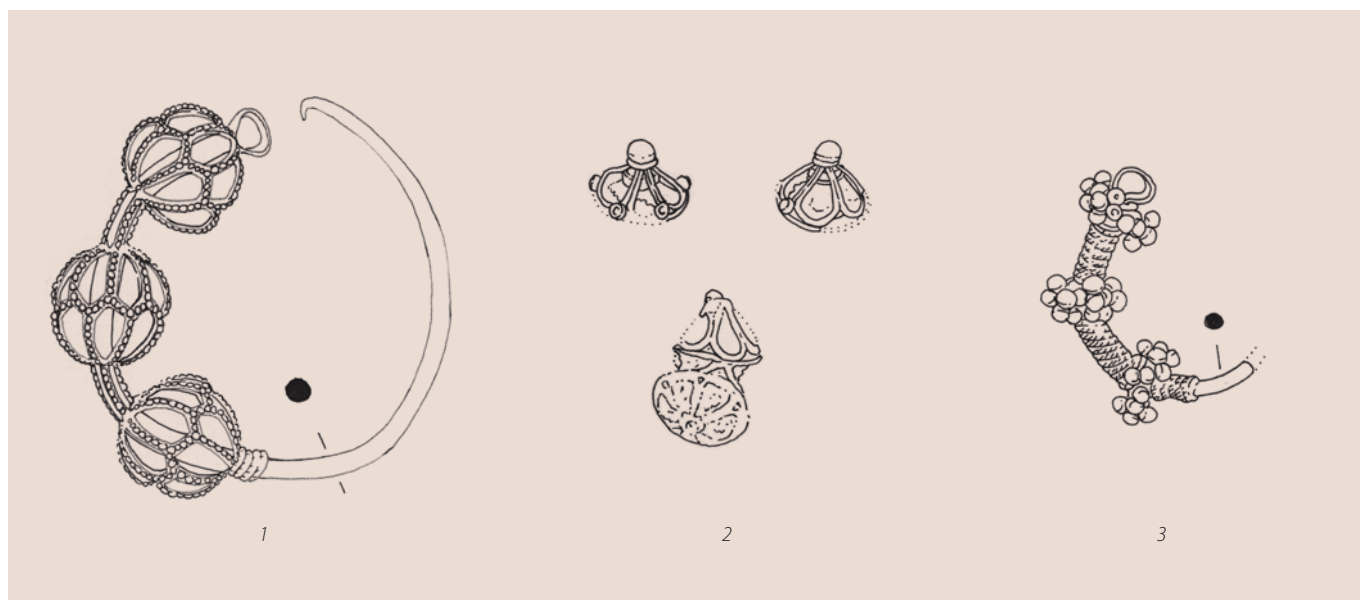

Tabla 1.

1. perforirana trojagodna naušnica / 2. dijelovi trojagodne naušnice /
3. naušnica s tri granulirana koljenca; nacrtao: Z. Podrug; M 2:1

Donjem, pronađena je lijevana perforirana trojagodna naušnica s oštećenim novčićem (*denarius parvus*), možda iz Mantove, kovanim prije 1200. godine.⁷³ Na lokalitetu Crkvina u selu Galovcu kod Zadra pronađen je par srebrnih, pozlaćenih trojagodnih naušnica izrađenih tehnikom filigrana, granulacije i na proboj, koje se neznatno razlikuju od onih iz Velog Sela (tip C), zajedno sa srebrnim novčićem (*piccolo*) mletačkoga dužda Giovannija Dandola (1280.-1289.), kojim su naušnice datirane u kraj 13. stoljeća.⁷⁴ Većina, pak, nalaza trojagodnih naušnica s novcem, potvrđuje uporabu ovoga nakita u kasnogotičko razdoblje 14. i 15. stoljeća. Tako sa groblja u Brnazama kod Sinja, iz groba br. 88, potječu trojagodne naušnice pronađene s denarom hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika Anžuvina (1342.-1382.).⁷⁵ Iz Maljkova, s lokaliteta Greblje u gornjoj Cetini, trojagodne naušnice potječu iz sloja kasnosrednjovjekovnih grobova datiranih novcem 14. i 15. stoljeća,⁷⁶ a također su potvrđene u ostavama novca 14. i 15. stoljeća iz Pridrage kod Zadra⁷⁷ i Lipove glavice kod Perušića u Lici.⁷⁸ Trojagodna naušnica pronađena je u grobu ispod stečka u Bisku, zajedno s monetom F. Fosarija (1443.-1445.).⁷⁹ Po usmenom priopćenju I. Marovića, kako navodi Jakšić, tijekom arheoloških iskopavanja na Narodnom trgu u Splitu godine 1978. pronađen je par oštećenih trojagodnih naušnica u kasnosrednjovjekovnom sloju grobova s nalazima novca 14. i 15. stoljeća, a po usmenom

priopćenju M. Zekana, na groblju kod crkve sv. Petra u Muću Gornjem, u jednom grobu su pronađene trojagodne naušnice datirane novčićem iz 16. stoljeća,⁸⁰ što bi, ako je informacija pouzdana, bio najkasnije datirani nalaz tog nakita.

Što se tiče karičica s tri granulirana koljenca, koje do sada nisu nalažene s novcem, Jakšić je mišljenja da se one pojavljuju nešto ranije od trojagodnih naušnica, i najzastupljenije su od polovice 13. do polovice 14. stoljeća, s time da su u uporabi do kraja 14. stoljeća.⁸¹ Nalaz iz Velog Sela potvrđuje uporabu ovakvih naušnica i u drugoj polovici 15. stoljeća.

Možemo zaključiti da su trojagodne naušnice, kao i karičice s tri granulirana koljenca, proizvodi kasnogotičkih zlatara iz dalmatinskih komuna 14. i 15. stoljeća, koje se trgovinom šire na prostor zaleđa Dalmacije i na otoke, te u Liku, Hercegovinu, srednju i zapadnu Bosnu. Osim arheoloških nalaza na navedenim prostorima, potvrde o izradi i trgovini ovim nakitom nalazimo i u nekim srednjovjekovnim dokumentima 14. stoljeća.⁸² Prema tipologiji trojagodnih naušnica koju je razradio N. Jakšić, podijelivši ih u šest osnovnih tipova s varijantama unutar svakoga tipa, perforirana trojagodna naušnica pripada tipu C,⁸³ dok dijelovi uništene trojagodne naušnice pripadaju tipu D.⁸⁴ Analogije za naušnice pronađene kod crkve sv. Marije u Velom Selu brojne su i nalazimo ih u kasnosrednjovjekovnim grobljima spomenutih prostora.

⁷³ Ercegović 1960, str. 247.

⁷⁴ Belošević 1989, str. 78, T. XV. 2, 3.

⁷⁵ Gunjača 1955, str. 125, 126, T. III. 88.

⁷⁶ Jelovina 1960.

⁷⁷ Jurić 1981, T. 32. kat. 145, str. 198, str. 197, sl. 4, br. 14; Belošević 1997, str. 492-494, str. 493, sl. 2 a, b.

⁷⁸ Brunšmid 1900, sl. 62; Jakšić 1984, str. 332.

⁷⁹ Milošević 1991, str. 28, 36.

⁸⁰ Jakšić 1983, str. 69, bilj. 108, 109.

⁸¹ Jakšić 1996, str. 150, 156.

⁸² Jakšić 1983, str. 72. Vidi i raspravu o trojagodnim naušnicama kod Burić 2001, str. 226, 227, 248, 249.

⁸³ Jakšić 1983, str. 57, T. III. 2.

⁸⁴ Jakšić 1983, str. 61, T. IV. 8.

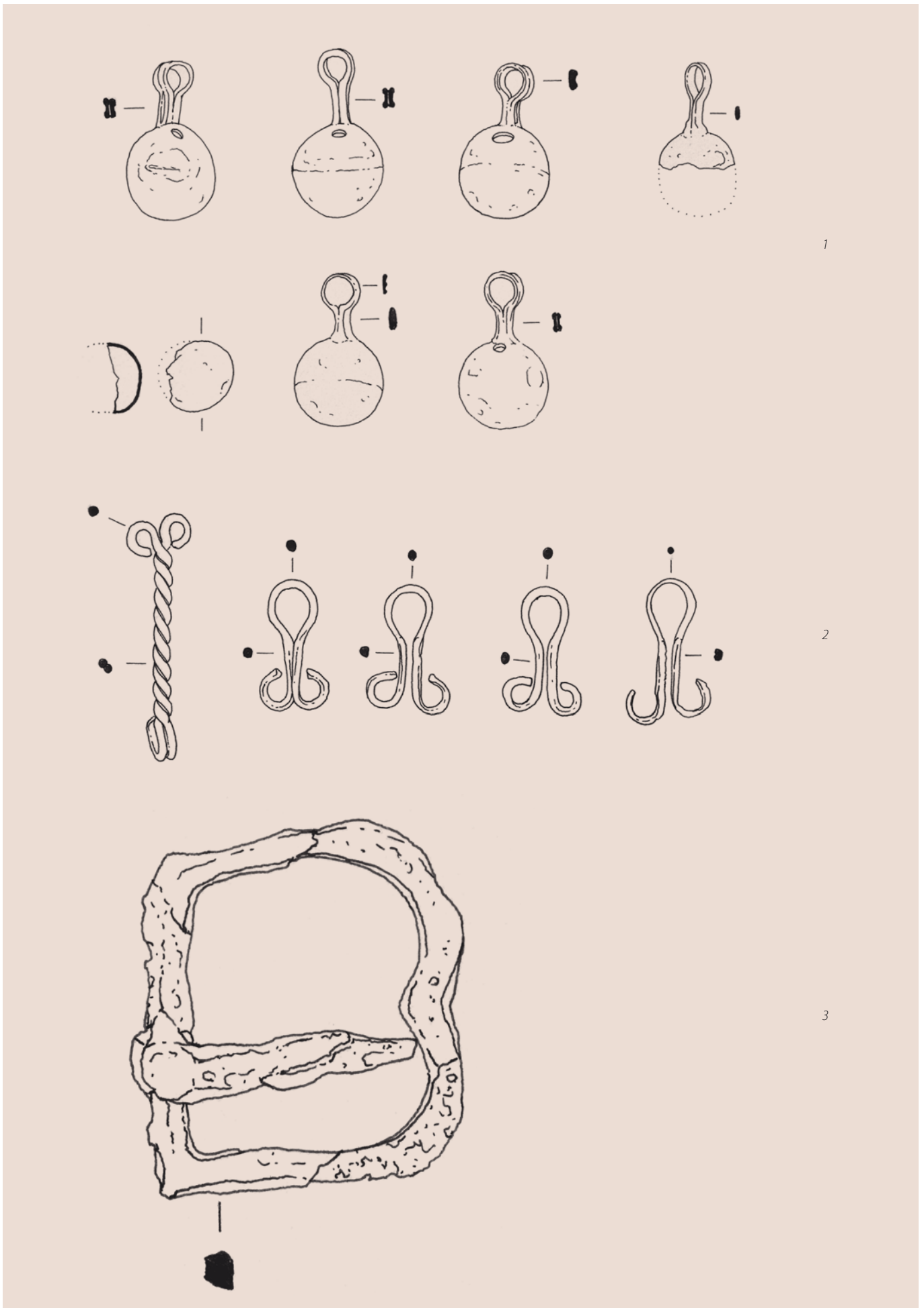

Tabla 2.
1. puceta / 2. kopčice / 3. pojasna kopča; nacrtao: Z. Podrug; M 2:1

Katalog nalaza

1. Perforirana trojagodna naušnica (tip C) (sl. 16, T. 1. 1)
Srebrna trojagodna naušnica rađena je tehnikom lijevanja kojom se imitira filigran i granulacija i na proboj (*à jour*). Kuglaste perforirane jagode rađene su u jednom komadu i tvore cvjetove od osam latica koje se mrežasto prepleću s gornje i donje polutke. Mreža latica gusto je posuta pseudogranulama. Tri jagode lijevane su zajedno s karičicom eliptična oblika. Dijelovi karičice između jagoda ispunjeni su s tri usporedna niza pseudogranula. Karičica s jedne strane završava petljom, a s druge kukicom za zakopčavanje.⁸⁵
Dimenzije: promjer cijele naušnice 2,3x2,6 cm, promjer jagode 9x9 mm, težina 2,5 g, inv. br. S 179
2. Dijelovi trojagodne naušnice (tip D) (sl. 17. T. 1. 2)
Sačuvana su tri srebrna dijela koji su tvorili jagodu drugog tipa trojagodnih naušnica, izrađenih tehnikom filigrana i granulacije. Filigranska žica u obliku peterolatičnog cvijeta aplicirana je na tanki lim jedne od polutki jagode (svaka jagoda sastoji se od dvije lemljenjem spojene polutke na koje je aplicirana filigranska žica u obliku cvijeta). U sredini cvijeta je izbočena čaška s jednim većim granuliranim zrnom na vrhu, a između latica aplicirano je po jedno manje zrno.⁸⁶
Dimenzije: promjer jednog cvijeta 6 mm, težina fragmenata 0,5 g, inv. br. S 180 a, b, c

3. Karičica s tri granulirana koljenca (sl. 18, T. 1. 3)
Srebrna naušnica izrađena tehnikom filigrana i granulacije djelomice je oštećena, nedostaje polukružni dio karičice. Granulirana koljenca sastoje se od četiri granulirana grozda, a svaki grozd ima pet granuliranih zrnaca. Karičica je između koljenaca ispunjena namotanom i prilemljenom žicom.⁸⁷
Dimenzije: promjer sačuvane polovice 1,6 cm, promjer grozda od pet granuliranih zrna 6 mm, težina 1,1 g, inv. br. S 181
4. Srebrni denar (*piccolo*), mletački dužd Nikola Tron (1471.-1474.) (sl. 19 a, b)
Na aversu je prikazan stojeći lik dužda u profilu koji u ruci drži *vexillum* i natpis S. DUX NI TRON, desno od dužda su inicijali kovača KP (Karoso Pesaro - 21. ožujka 1472.), a na reversu lik krilatog lava s Evanđeljem u četverolisnom okviru. Dimenzije: promjer 12 mm, težina 0,3 g, inv. br. S183.⁸⁸

Po završetku istraživanja kosti su ponovno vraćene u grobnicu i zatrpane, a naknadno je održana i misa za pokojnike.

Na prostoru južno od zidane grobnice pojavljuje se drugačija, crvenkasta tvrda zemlja s manjim nepravilnim kamenjem. U površinskom iskopu dubine 10-15 cm pronašli smo prilično izlizan i nečitak brončani novac Napuljskog kraljevstva (1458. - 1799.), koji pripada kralju Filipu II (1554. - 1598.), a rijedak je na našim prostorima (sl. 23 a, b). Na aversu, u profilu prikazan je portret bradatog lika s kovčavom kosom, a na reversu je prikaz jeruzalemskog križa⁸⁹ U površinskom sloju našli smo nekoliko ulomaka glazirane keramike. Na dubini od 40 do 50 cm od površine pronađen je grob pokriven uslojenim, tanjim kamenim pločama, udaljen 6-18 cm od zidane grobnice (crtež 13). Grob je dječji, unutrašnje dužine 153 cm, širine 25-48 cm i proteže se do istočnog ruba zidane grobnice (sl. 14). Orijentiran je istok-zapad, trapezoidnog je oblika, rubovi su obloženi s po tri kamene ploče i pokriven je tankim kamenim pločama u nekoliko slojeva. Kostur je bio gotovo potpuno uništen, a u grobu smo pronašli veći broj sitnih fragmenata tkanja od tanke srebrne žice, koji su sada nažalost izgubljeni, šest srebrnih puceta, četiri svinute kopčice i jednu od tordirane žice, koje su služile za zakopčavanje

⁸⁵ Analogije: Petrinec 1996, iz kasnosrednjovjekovnoga groblja kod crkve sv. Spasa u selu Cetini, str. 59, grob 674, str. 77, grob 856, str. 90, grob 936; Jelovina, Vrsalović 1981, iz srednjovjekovnoga groblja od 9. do 16. stoljeća na Begovači u selu Biljanima Donjim kod Zadra, str. 79, grob 161, T. IX. 161; Jelovina 1968, iz groblja pod tjemnom Glavice na Bribiru (jedina potpuna analogija), str. 245, T. VII. (prva naušnica u gornjem redu); s nekropole Dol u Bribiru, Zekan 1987, str. 60, br. 320; Jurić 1993, iz kasnosrednjovjekovnoga groblja kod crkve sv. Nikole u Solinu, autor ih svrstava u III. fazu razvoja srednjovjekovnog nakita (12.-15.st.), str. 169, sl. 2; Bešlagić 1964, iz Grboreza kod Livna, T. XXX. 4; Jurić 1992, iz Kaštela, T. II. 1; Jelovina 1976, iz Đevrsaka, T. LXI. 4, Plavno kod Knina T. LXXI. 6, Smrdelji kod Skradina, T. LXXXIII. 13; Karaman 1940, sl. 26 (gore u sredini); Belošević 1993, iz Crkvine u Galovcu kod Zadra, T. XXV; Kovačić 1994, par malih srebrnih, prošupljenih trojagodnih naušnica s pozlatom, pronađen je sjeverno od groba 119 i pripadaju kasnosrednjovjekovnom sloju uz gotičku fazu crkve u Gatima, str. 250 br. 17.

⁸⁶ Analogije za ovaj tip trojagodnih naušnica su najbrojnije: Belošević 1993, iz Crkvine u Galovcu, str. 145 grob 505, T. XIX. 3, 4, grob 333, T. XXV. 1,2, T. XXIX. 5,6; Jakšić 1984, T. II. 3; Gunjača 1955, iz Brnaza kod Sinja, str. 121, 122, T. I. 13; Jelovina 1960, iz kasnosrednjovjekovne nekropole Greblje u selu Maljkovu, str. 261, grob br. 68, T. I. 68, grob br. 71 T. I. 71, str. 262 grob br. 74, T. II. 74, grob 91, T. II. 91; Petrinec 1996, iz groblja kod crkve sv. Spasa, str. 27, grob 260, str. 73 grob 809; Jelovina, Vrsalović 1981, iz Begovače u selu Biljanima Donjim kod Zadra, str. 74, grob br. 28, T. II. 28; Jelovina 1968, iz nekropole Dol u Bribiru, T. IV, srednja naušnica u gornjem redu, prva u srednjem redu; Vinski 1949, iz Novih Banovaca T. VIII. 56; Bešlagić 1964, iz Grboreza kod Livna, T. XVII. 6, T. XXIII. 2,3, T. XXVI. 1,2,3, T. XXVII. 2,3,4; Krnčević 1994, iz Šematorija na Danilu, str. 282, T. I. 7; Jelovina 1976, T. XX. 11,12; Karaman 1940, str. 27 sl. 25 - donji lijevi red; Belošević 1993, iz Crkvine u selu Galovcu, T. XIX. 3, 4.

⁸⁷ Gunjača 1960, str. 13, T. VIII. 2, 6,7; Petrinec 1996, str. 12 grob 14b, str. 19 grob 115a, str. 23 grob 177, str. 37 grob 241; Jelovina, Vrsalović 1981, iz Begovača u selu Biljanima Donjim kod Zadra, str. 73 grob br. 2, T. I. 2, str. 73 grob br. 14, T. 14., str. 97 grob br. 596 T. XL. 596, str. 112 autori pogrešno datiraju karičice s tri granulirana koljenca od 9. do 12. stoljeća; Miletić 1963, str. 169, sl. 11 iz Čipuljića u Bosni; Krnčević 1998, iz Šibenika-Gospe Vanka grada, str. 217 sl. 30; Krnčević 1994, iz Šematorija na Danilu, str. 281, grob br. 2, T. I. 6, str. 283, autor karičice s tri granulirana koljenca datira od 12. do 14. stoljeća; Jelovina 1976, iz Biskupije-Crkvine T. XIV. 12, 13, str. 97 autor naušnice s tri granulirana koljenca pogrešno datira od 9. do 11. stoljeća; Delonga 1993, iz srednjovjekovnoga groblja u Kučićima, str. 159.

⁸⁸ Na identifikaciji novca zahvaljujem Maji Bonačić Mandinić. Papadopoli 1908, str. 12 br. 16, T. XVII br. 4

⁸⁹ Na identifikaciji novca zahvaljujem dr. Ivanu Mirniku. Potpuni natpis na aversu: PHILIPP. REX. ARA. VTRI, na reversu: IN HOC SIGNO VINCES. Promjer novca: 22 mm, težina: 3,8 g; inv. br. S182.

odjeće, te jednu željeznu pojasnu kopču. Na dnu groba (70 cm od površine) nalazi se živac na koji je bilo položeno tijelo. Sudeći po analogijama s drugih kasnosrednjovjekovnih groblja, nalaze možemo datirati u 15. stoljeće.⁹⁰

Katalog nalaza

5. Puceta, inv. br. S187 a, b, c, d, e, f (sl. 20, T. 2. 1): Šest srebrnih puceta imaju glatke neukrašene površine, kuglasta su oblika s produženom ušicom za udijevanje na vrhu kuglice. Svaka kuglica sastoji se od dvije zalemljene polutke od tankog srebrnog lima izvedene otiskivanjem. Ušica za udijevanje izdužena vrata prolazi kroz sredinu gornje polutke, a s vanjske strane je zalemljena. Ušica se sastoji od dvije međusobno zalemljene žice i ima kaneluru po sredini. Promjer kuglica varira od 5 do 6 mm, a visina s ušicom iznosi 11 mm, težina varira oko 1 gram. Sačuvano je jedno puca iz dva dijela i na gornjoj polutci se, s unutrašnje strane, vidi kako ušica prolazi kroz rupicu na vrhu polutke. Ono je nešto manjih dimenzija, promjer kuglice je 4 mm, cijela visina 9 mm, a ušica za udijevanje je iz jednog komada žice. Tri primjerka pri vrhu gornje polutke, do zalemljene ušice, imaju po jednu rupicu, jedan primjerak ima dvije rupice, a dva primjerka nemaju rupica.⁹¹
6. Kopčice, inv. br. S188 a, b, c, d, e (sl. 21, T. 2. 2): Jedna duža srebrna kopčica izrađena je od dva komada tordirane žice koja je na krajevima zalemljena. Na jednome kraju ima svinutu zaobljenu kukicu, a drugi kraj je svinut u dva nasuprotna kruga. Kopčica je duga 21 mm, debljina tordirane žice je 2 mm, težina 0,5 g.
Četiri manje kopčice izrađene su od jednostruke bakrene žice. Na donjem dijelu žica je svijena u dvije nasuprotne kružne ušice, a u gornjem dijelu je ovalno proširena. Širina donjeg dijela sa dvije ušice je 5 mm, dužina iznosi 10 mm, težina 0,2 g.⁹²
7. Pojasna kopča, inv. br. S186 (sl. 22, T. 2. 3): Kopča s trnom izrađena je od željeza. Okvir kopče u donjem dijelu, gdje

je zakačen trn, je ravan, a gornji dio je dvostruko, srololiko, zaobljen. Čini se da je okvir kopče bio ukrašen okomitim urezima, ali zbog oštećenja to ne možemo pouzdano zaključiti. Kopča je široka 31 mm, a duga 30 mm.⁹³

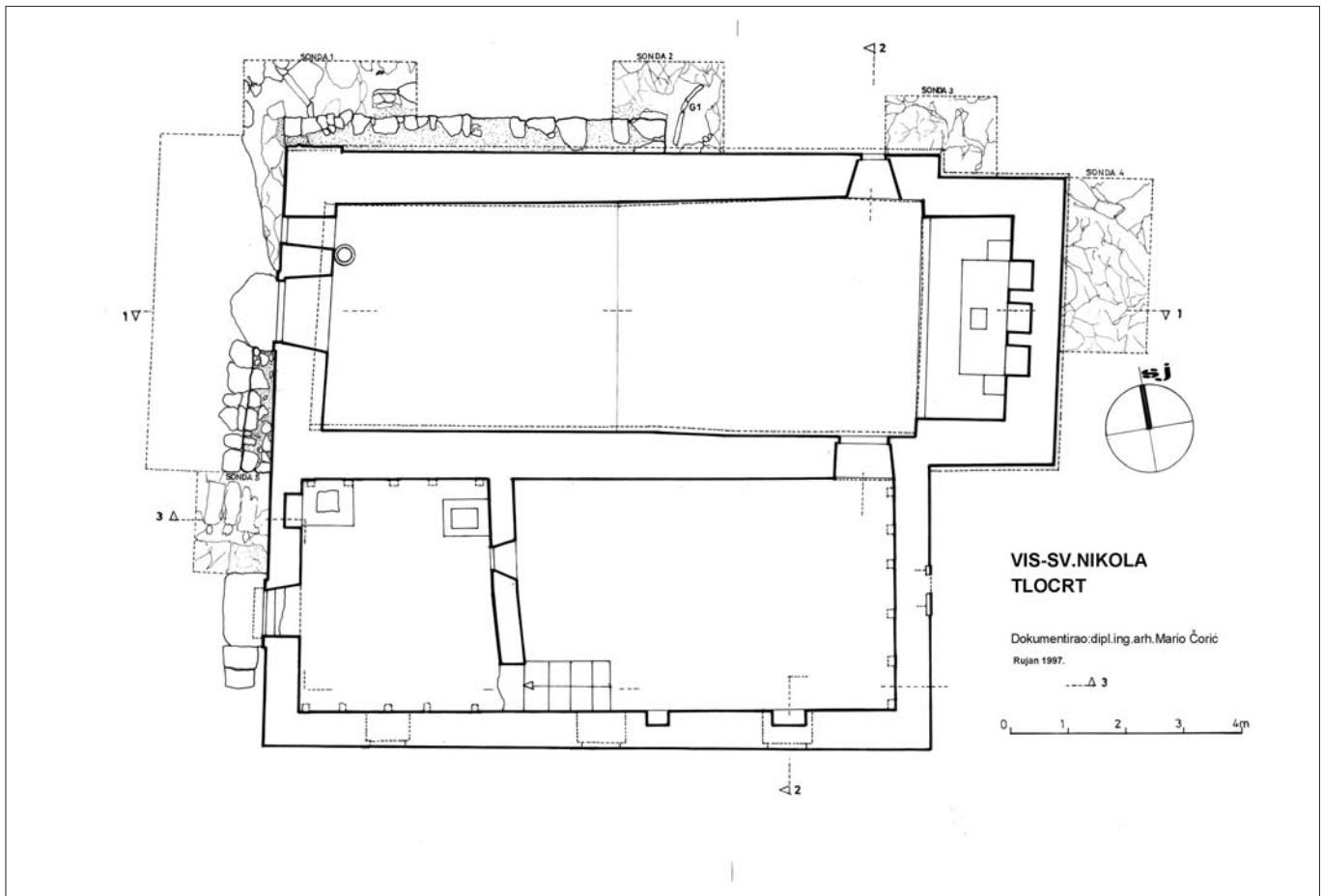
U krajnjem istočnom dijelu sonde, odmah do zidane grobnice, uz južni zid crkve nalazi se još jedan grob pokriven većim kamenim pločama, kojega nismo otvarali jer bi to zahtijevalo novo produženje sonde. Groblje oko crkve sv. Marije obuhvaća veću površinu, unutar prostora ograđenog suhozidom oko crkve, a kao što je sonda pokazala, grobovi uz samu crkvu gusto su poredani. Sudeći po Valierovu i Priulievu izvješću kako se u njihovo vrijeme ne običava pokapati na tom groblju, gornja vremenska granica uporabe groblja bila bi druga polovica 16. i početak 17. stoljeća, s mogućnošću pojedinačnih ukopa i u kasnije doba. Donju vremensku granicu, odnosno početak ukapanja na ovome lokalitetu za sada ne možemo odrediti, vjerojatno se pokapa počevši od 13. stoljeća, a možda i ranije, dok većina ukopa potječe iz 14. i 15. stoljeća. Stoga je potrebno sustavno istražiti cijeli lokalitet, kako bi se stekao uvid u materijalnu kulturu i običaje kasnosrednjovjekovnog stanovništva otoka Visa.

⁹⁰ Jakšić primjećuje da kasnogotički kulturni sloj obilježavaju nalazi ostataka tkanja sa srebrnom žicom, željezne pojasne kopče različitih inačica i srebrna puceta. Jakšić 1996, str. 160.

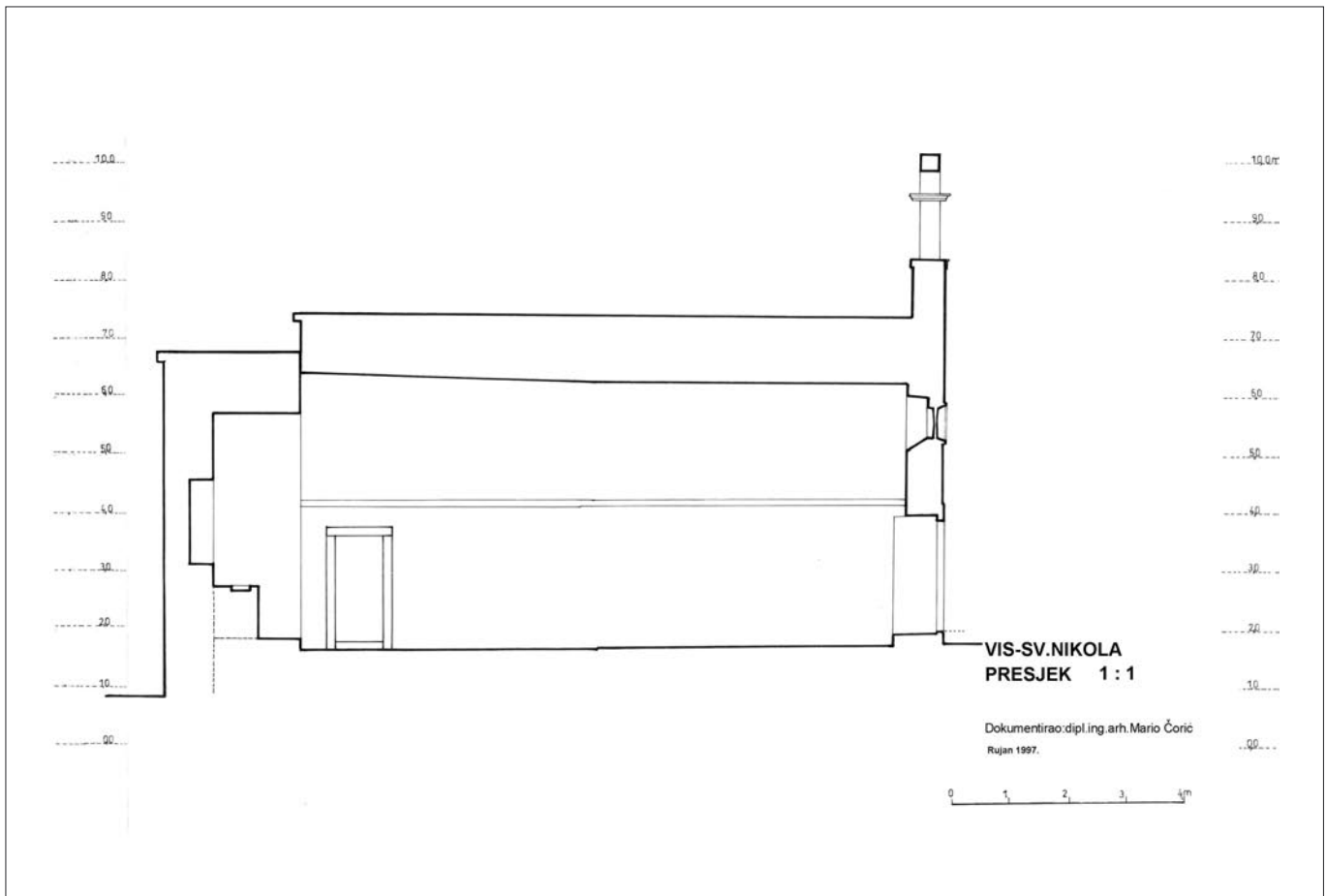
⁹¹ Analogije su brojne: Petrinec 1996, iz groblja kod crkve sv. Spasa, str. 24, grob 184, str. 39. Oblik nije istovjetan onome iz Velog Sela, a puca je pronađeno sa srebrnim denarom akvilejskog patrijarha Antonija II. Panciera di Portoruara (1402.-1411.), str. 50, grob 591, str. 67 grob 734, str. 99 grob 1026; Jelovina 1976, str. 113, T. XXIV. 15; Jelovina 1960, str. 263, T. II. 136; Ivčević 1999, str. 197, kat. br. 9-11, sl. 9-11; Belošević 1993, iz Crkvine u Galovcu kod Zadra, str. 135 grob 505, T. XIX. 1, 2, brončana pozlaćena puceta grob 333, T. XXV. 12, T. XXIX. 56; Anđelić 1979, str. 220.

⁹² Bešlagić 1964, iz Grboreza kod Livna kopčice za zakopčavanje iz dječjeg groba pronađene su pričvršćene za ostatak tekstila, T. XXI. 2; Jelovina, Vrsalović 1981, str. 94 grob 507, T. XXXV. 507 Autori pogrešno smatraju da je par bakrenih kopčica recentne provenijencije; Burić 2001, str. 224 u lokalnom govoru male dvodijelne kopče nazivaju se *ažulice* T. VIII. 3,4, T. X 2, 9, 10. Burić ih pripisuje II. fazi groblja na Putalju, gotičko-renesansnom sloju.

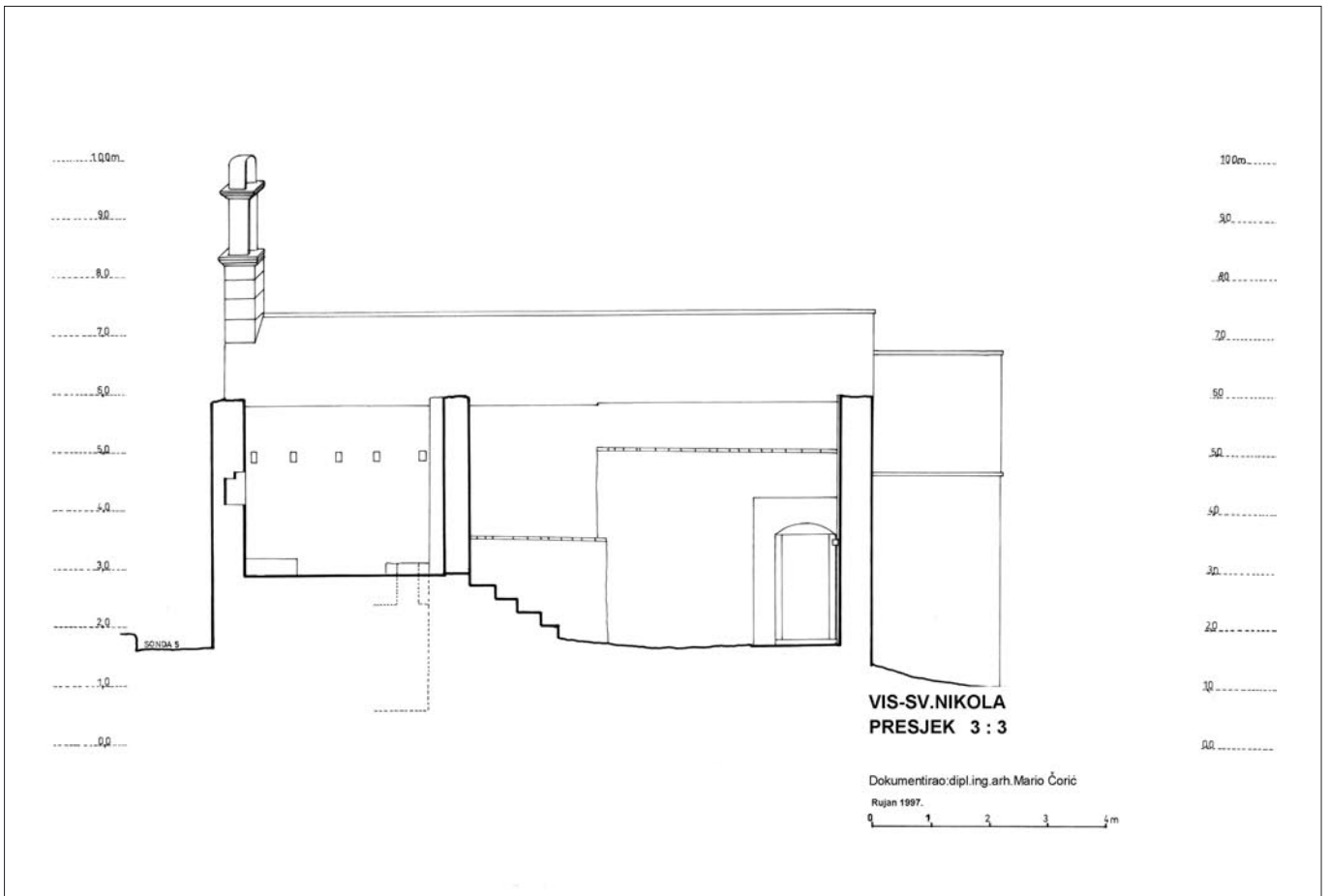
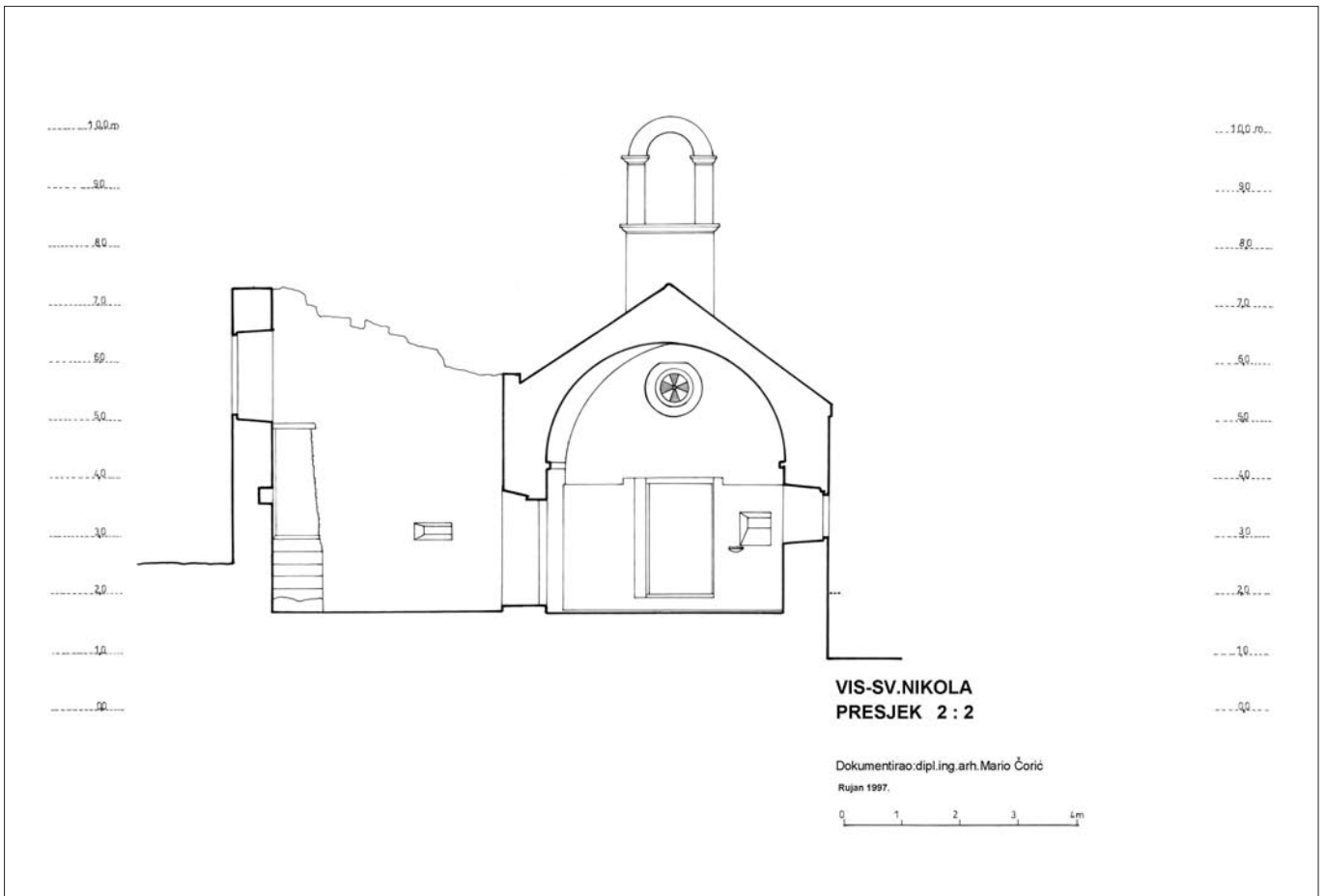
⁹³ Petrinec 1996, str. 123 crtež 107; Pojasnu kopču najslabiju onoj iz Velog Sela vidi kod Jelovina, Vrsalović 1981, str. 79, grob br. 149, T. VIII. 149, str. 127; Jelovina 1968, T. V. dolje lijevo.

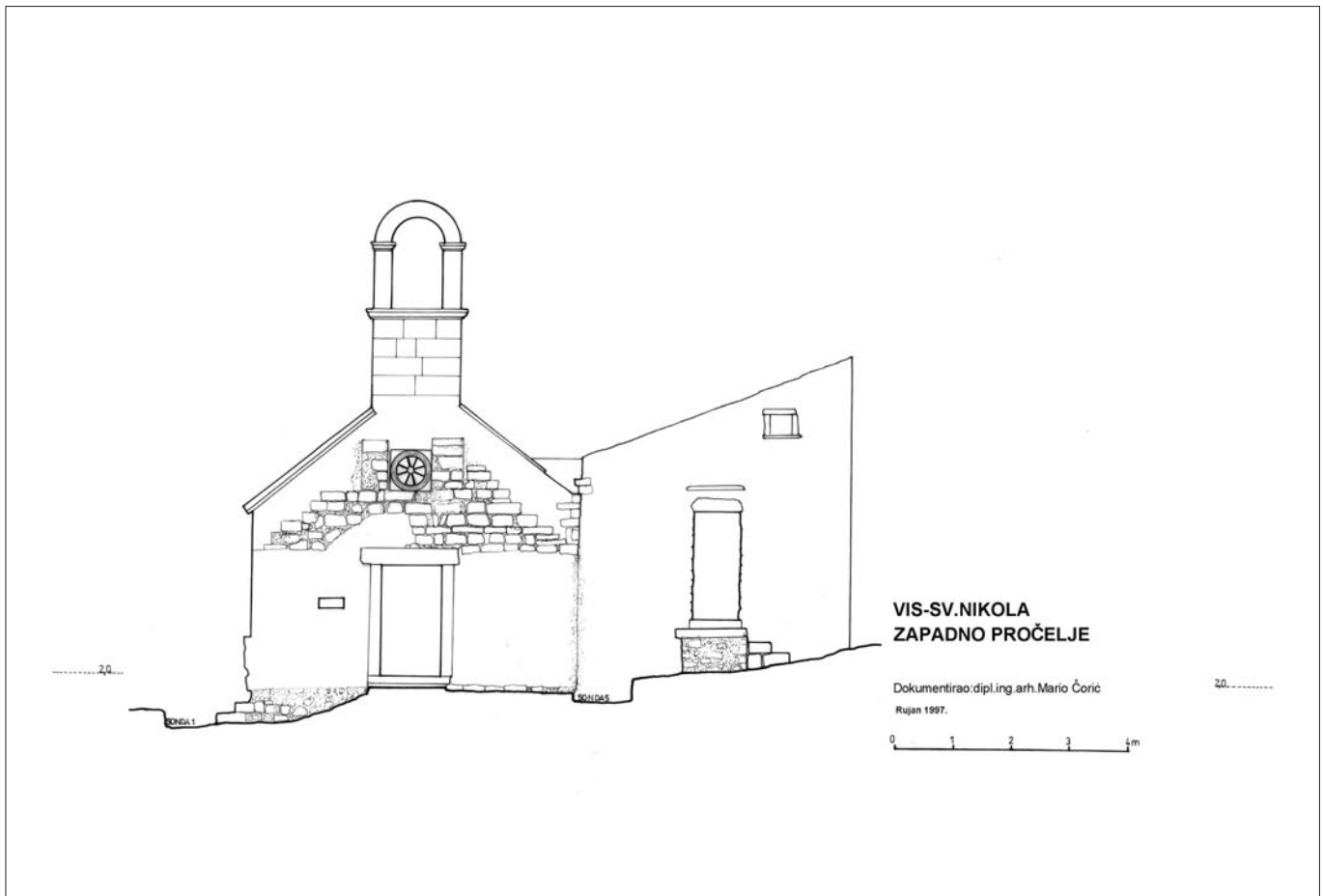

Crtež 2.

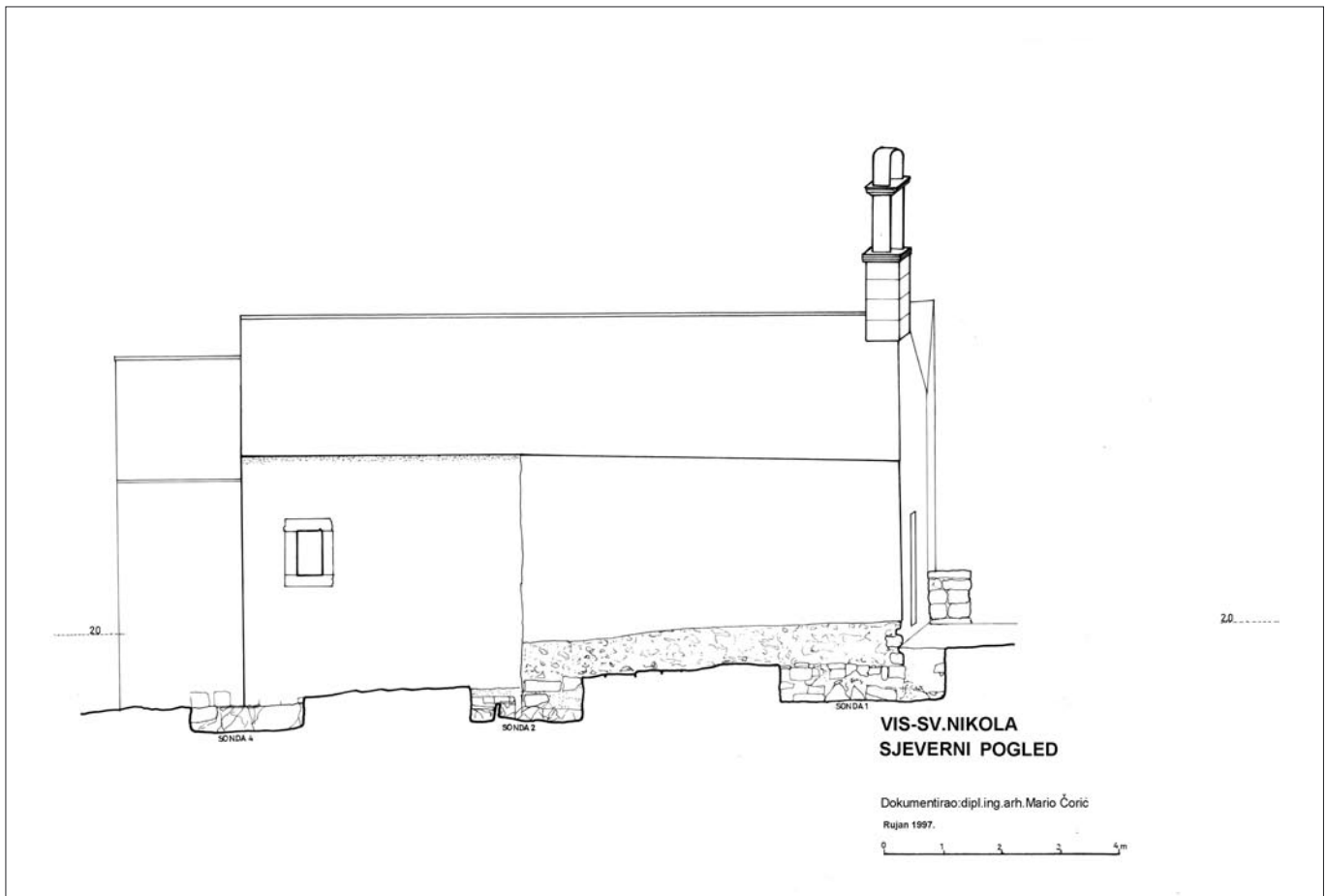

Crtež 3.

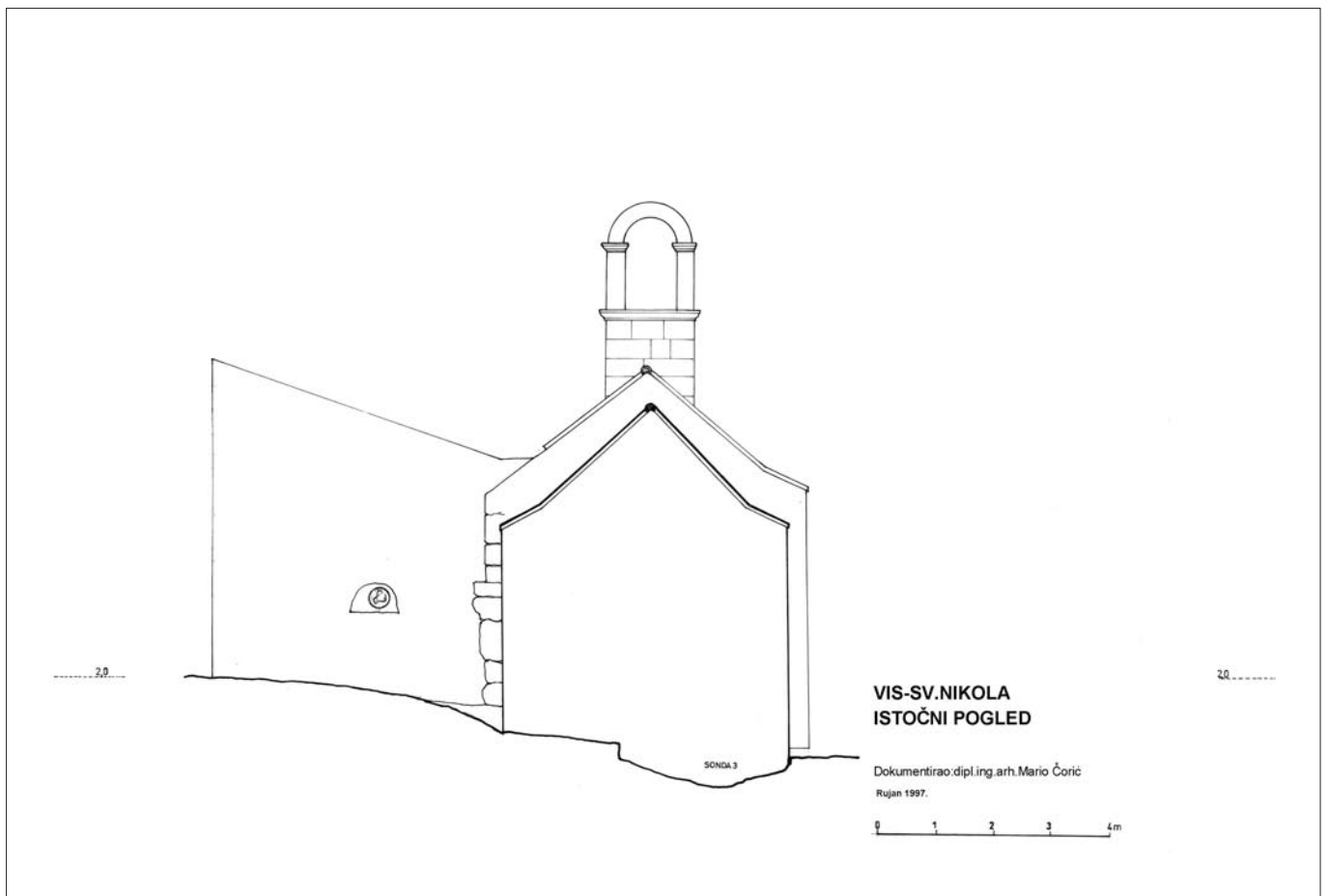

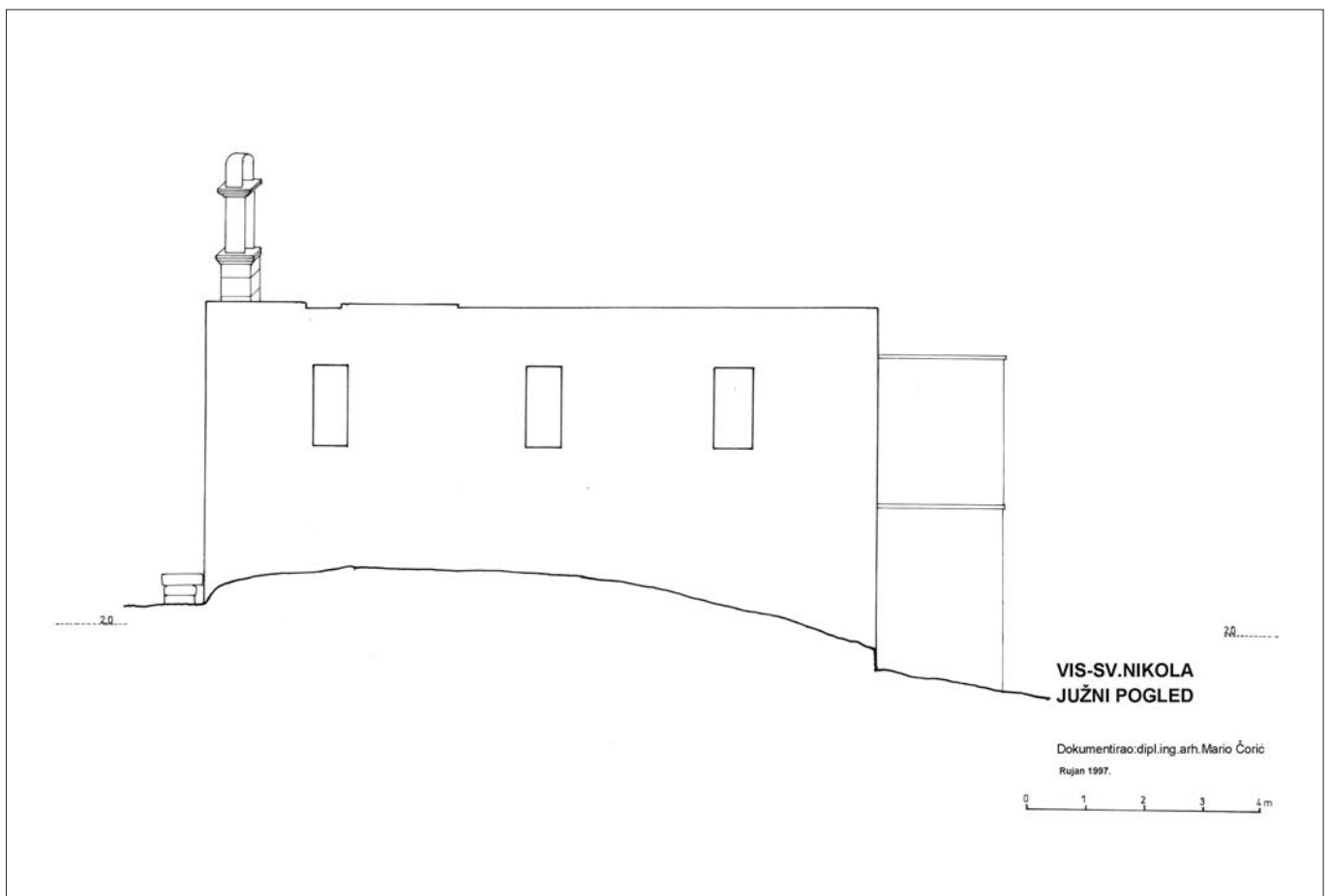
Crtež 6.

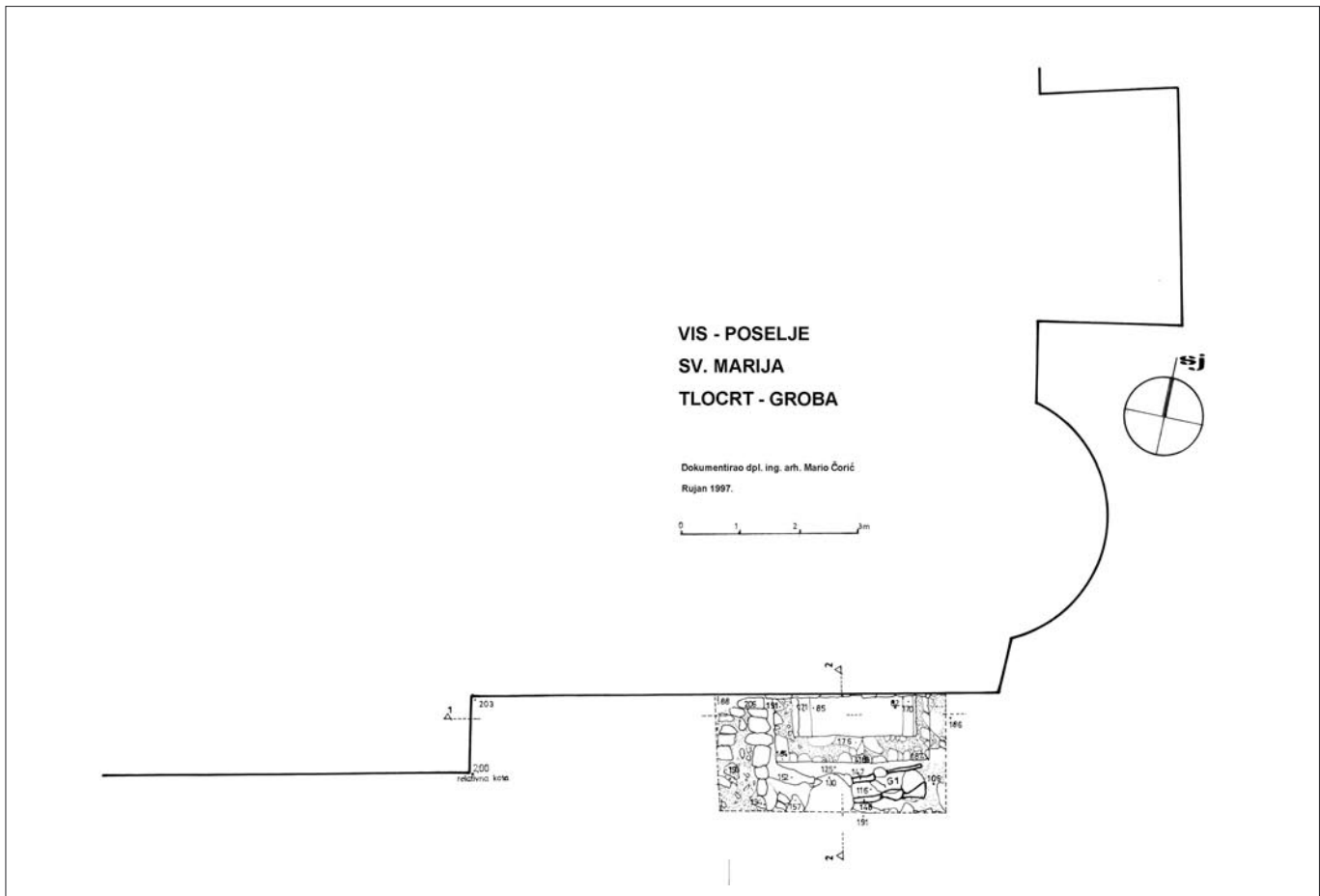
Crtež 7.

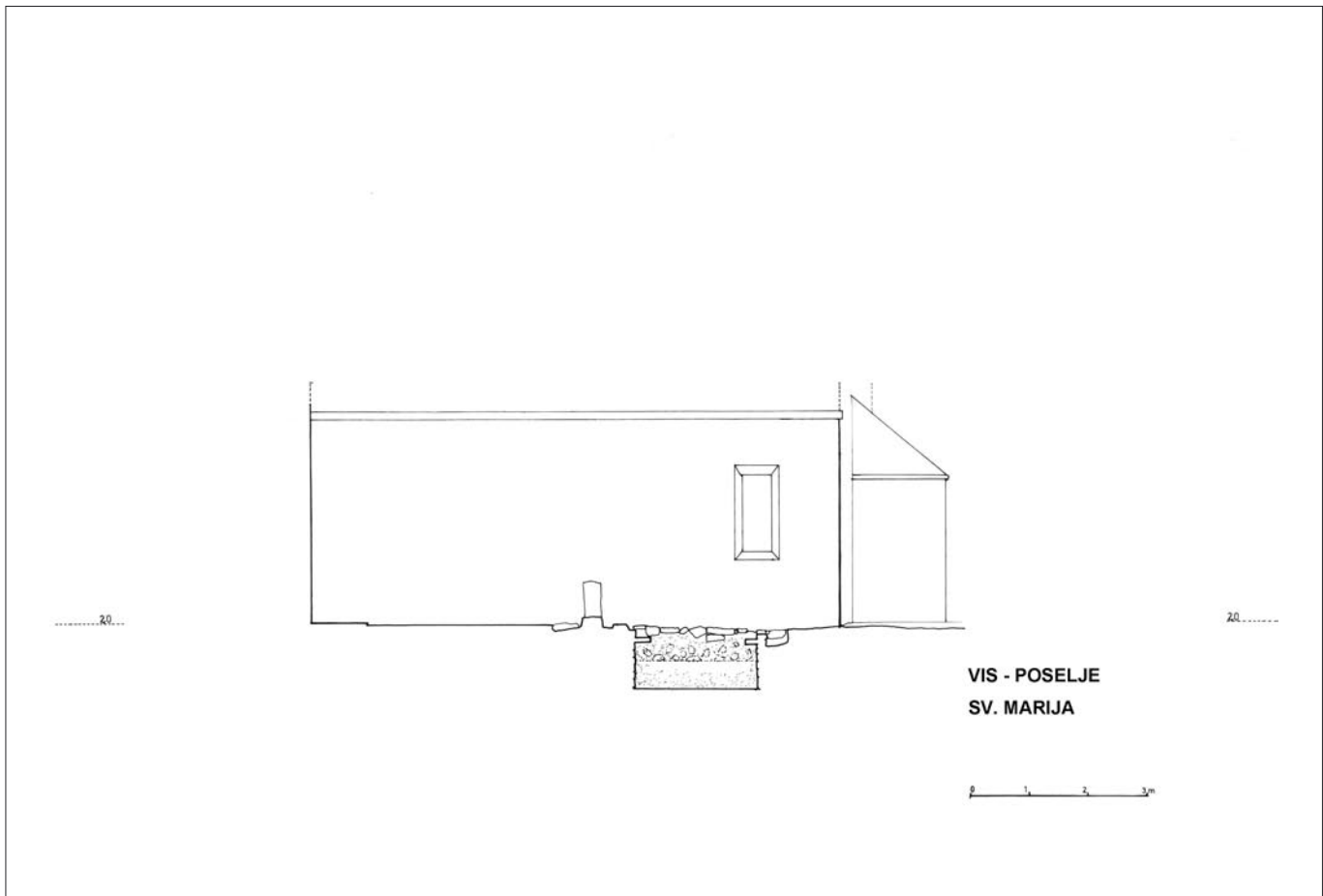
Crtež 8.

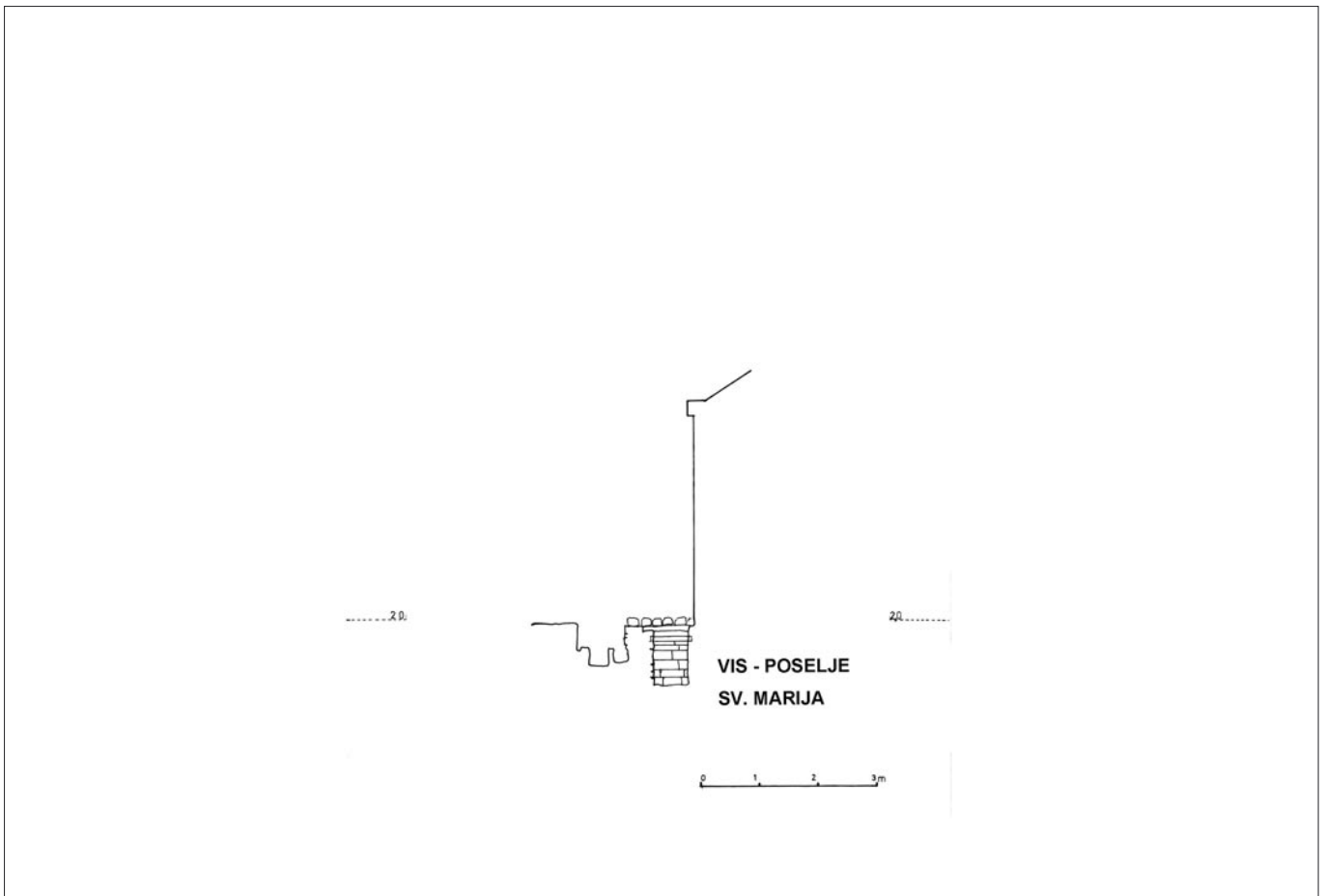
Crtež 9.

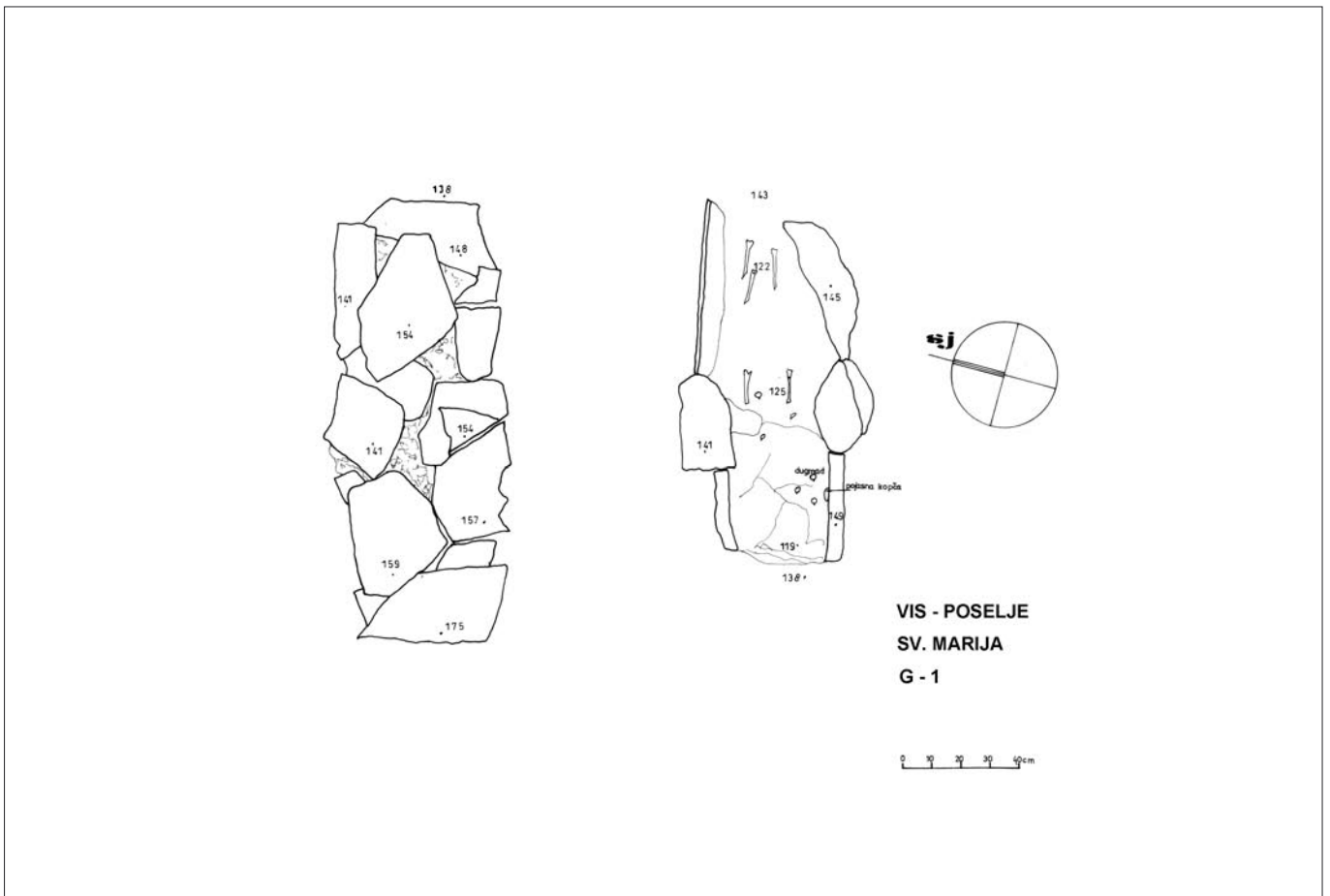
Crtež 10.

Crtež 11.

Crtež 12.

Crtež 13.

Literatura

- Anđelić 1979
P. Anđelić, *Krunidbena i grobna crkva bosanskih vladara u Milima (Arnautovićima) kod Visokog*, Glasnik zemaljskog muzeja, Nova serija-sv. 34, Sarajevo 1979, 183-247
- Barada 1928
M. Barada, *Topografija Porfirogenetove Paganije*, Starohrvatska prosvjeta N. S. II, Zagreb-Knin 1928, 37-54
- Barada 1932
M. Barada, *Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 50, (za godinu 1928/1929), Split 1932, 157-199
- Belošević 1989
J. Belošević, *Prethodni izvještaj o rezultatima istraživanja lokaliteta "Crkвина" u selu Galovcu kod Zadra*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 28(15), Zadar 1989, 71-82
- Belošević 1997
J. Belošević, *Izješće o sadržaju skupnog nalaza srednjovjekovnog novca i nakita 14. do 15. st. u Pridrazi kod Novigrada*, Diadora sv. 18-19, Zadar 1997, 487-502
- Belošević 1993
J. Belošević, *Ishodi pete, završne kampanje istraživanja lokaliteta Crkvina u selu Galovcu kod Zadra*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru (18), 1991/1992, Zadar 1993, 121-142
- Berić 1958
D. Berić, *Arhivi otoka Visa*, Split 1958
- Bešlagić 1964
Š. Bešlagić, suradnik Đ. Besler, *Grborezi, srednjovjekovna nekropola*, Sarajevo 1964
- Biličić 1993
V. Biličić, *Teoretske pretpostavke i mogućnosti nalaza ranokršćanskih objekata na otoku Visu I.*, Hrvatska zora br. 6, Vis 1993, 5-9
- Biličić 1994a
V. Biličić, *O mogućnostima ranokršćanskih nalaza na otoku Visu*, Hrvatska zora br. 7, Vis 1994, 12-14
- Biličić 1994b
V. Biličić, *Mogućnost starokršćanskih nalaza na otoku Visu*, Hrvatska zora god IV br. 8, Vis 1994, 9-13
- Brunšmid 1900
J. Brunšmid, *Našašće mletačkih, padovanskih i akvilejskih novaca XIV. i XV. stoljeća u Lipovoj glavici (kotar Perušić)*, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva Nova serija sveska IV., Zagreb 1899/1900, 148-155
- Burić 1992
T. Burić, *Srednjovjekovno selo Sućurac i njegovi spomenici*, Zbornik Kaštel Sućurac od prapovijesti do XX st., Split 1992, 101-133
- Burić, Čače, Fadić 2001
T. Burić, *Putalj u srednjem vijeku*, u *Sv. Juraj od Putalja*, Split 2001, 151-322
- Buškaroli 2000
F. Buškaroli, *Prilozi poznavanju prošlosti otoka Visa od 5. do 15. stoljeća*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 92, Split 2000, 233-253
- Cicvarić 1998
I. Cicvarić, *Županijski ustroj Hrvatske za vrijeme kralja Tomislava*, Prvi hrvatski kralj Tomislav, zbornik radova, Zagreb 1998, 231-258
- Čremošnik 1951
I. Čremošnik, *Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Glasnik zemaljskog muzeja Nova serija sv. VI, Sarajevo 1951, 241-270
- Delonga 1987
V. Delonga, *Numizmatika, Bribir u srednjem vijeku*, Split 1987, 107-112
- Delonga 1993
V. Delonga, *Srednjovjekovno groblje u Kučićima - novo arheološko nalazište u Omiškom zaleđu*, Mosorska vila 5-6, Omiš 1993, 153-160
- Domančić 1960
D. Domančić, *Srednji vijek*, Brački zbornik 4, Brač-Supetar 1960, 111-160
- Domančić 1961
D. Domančić, *Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu*, Arhivska građa otoka Hvara I, Hvar 1961, 7-58
- Ercegović 1960
S. Ercegović, *Istraživanja u Gackom polju i rasprostranjenost starohrvatskih naušnica izvan Dalmatinske Hrvatske*, Starohrvatska prosvjeta III serija-sv. 7, Zagreb 1960, 243-254
- Farlati 1999
D. Farlati, *Hvarski biskupi (Illiricum sacrum IV, Venetis 1769 str. 238-279, s latinskog preveo i bilješkama popratio Kažimir Lučin*, *Mogućnosti 1/3*, Split 1999, 118-159
- Fisković 1968
C. Fisković, *Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 17, Split 1968, 61-264
- Fisković 1982
C. Fisković, *Prilozi o Viškim spomenicima, Od Isse do Visa, književnost, povijest, eseji*, Vis 1982, 95-107
- Fisković 1984
I. Fisković, *Kasnosrednjovjekovne crkvice otoka Korčule*, Starohrvatska prosvjeta serija III-sv. 14, Split 1984, 231-258
- Gabrić 1967
N. Gabrić, *Skupni nalaz novca grada Splita u Trilju*, Numizmatičke vijesti god. XIV br. 25, Zagreb 1967, 15-17
- Goldstein 1995
I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995
- Gunjača 1955
S. Gunjača, *Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja*, Starohrvatska prosvjeta serija III-sv. 4, Zagreb 1955, 85-134
- Gunjača 1960
S. Gunjača, *Tiniensia archaeologica-historica-topographica*, Starohrvatska prosvjeta serija III-sv. 7, Zagreb 1960, 7-142
- Gunjača 1953
S. Gunjača, *Revizija iskopina u Biskupiji kod Knina godine 1950*, Ljetopis Jugoslavenske akademije knjiga 57, Zagreb 1953, 9-49
- Gunjača 1975
S. Gunjača, *Morstici i Mariani nisu Neretljani*, Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji sv. 3, Zagreb 1975, 71-127
- Hilje 1997
E. Hilje, *Kasnosrednjovjekovna sakralna arhitektura na Pagu*, Diadora 18-19, 1996-1997, Zadar 1997, 395-486

- Ivčević 1999
S. Ivčević, *Metalni i koštani inventar s lokaliteta Sv. Vid*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku sv. 87-89, Split 1999, 193-208
- Katičić 1993
R. Katičić, *Od Konstantina Porfirogeneta do Povaljske listine, Uz početke hrvatskih početaka*, Split 1993, 51-64
- Kovačić 1994
V. Kovačić, *Gata u srednjem vijeku*, u J. Jeličić-Radonić i suradnici, *Gata crkva Justinianova doba*, Split 1994, 233-263
- Kovačić 1991
S. Kovačić, *Koje je godine osnovana Hvarska biskupija*, Croatica Christiana periodica br. 27 god. 15, Zagreb 1991, 53-58
- Jakšić 1983
N. Jakšić, *Naušnice sa tri jagode u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 24, Split 1983, 49-74
- Jakšić 1989
N. Jakšić, *Crkve na Begovači i problem starohrvatskih nekropola*, Diadora 11, Zadar 1989, 407-433
- Jakšić, Petrinec 1996
N. Jakšić, M. Petrinec, *Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici*, Starohrvatska prosvjeta III serija-sv. 23, Split 1996
- Jakšić 1984
N. Jakšić, *Nakit 14. stoljeća u Hrvatskoj i Bosni*, Radovi filozofskog fakulteta u Zadru 23(10), Zadar 1984, 331(111)-342(122)
- Jelovina 1963
D. Jelovina, *Statistički tipološko-topografski pregled starohrvatskih naušnica na području SR Hrvatske*, Starohrvatska prosvjeta serija III-sv. 8-9, Zagreb 1963, 101-119
- Jelovina 1976
D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine*, Split 1976
- Jelovina 1960
D. Jelovina, *Kasnosrednjovjekovna nekropola "Grebje" u selu Maljkovu*, Starohrvatska prosvjeta serija III-sv. 7, Zagreb 1960, 255-266
- Jelovina 1968
D. Jelovina, *Tri starohrvatske nekropole na Bribiru*, Starohrvatska prosvjeta serija III-sv. 10, Zagreb 1968, 243-246
- Jelovina, Vrsalović 1981
D. Jelovina, D. Vrsalović, *Srednjovjekovno groblje na "Begovači" u selu Biljanima Donjim kod Zadra*, Starohrvatska prosvjeta serija III-sv. 11, Split 1981, 55-136
- Jurić 1993
R. Jurić, *O srednjovjekovnom nakitu kod crkve Sv. Nikole u Solinu*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 85, Split 1993, str. 167-176
- Jurić 1981
R. Jurić, *Nakit u srednjem vijeku, Katalog: Nakit srednjeg vijeka, u Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*, Zadar 1981, 51-66, 183-200
- Jurić 1992
R. Jurić, *Srednjovjekovni nakit u Kaštelima*, Zbornik Kaštel Sućurac od prapovijesti do XX stoljeća, Split 1992, 135-147
- Jurić 1987
R. Jurić, *Srednjovjekovni nakit Istre i Dalmacije*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva sv. 11/2, *Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju*, Pula 1987, 245-289
- Miletić 1963
N. Miletić, *Nakit i oružje IX-XII veka u nekropolama Bosne i Hercegovine*, Glasnik zemaljskog muzeja Nova serija sveska XVIII, Sarajevo 1963, 155-178
- Karaman 1940
Lj. Karaman, *Iskopine društva "Bihaća" u Mravincima i starohrvatska groblja*, RAD JAZU knjiga 268, Zagreb 1940, 1-44
- Katić 1992
M. Katić, *Crkva sv. Silvestra na Biševu*, Hrvatska zora, kolovoz god. VI dvobroj 17/18, Vis 1992, str. 12, 13
- Kirigin 1998
B. Kirigin, *Late Roman period on the island of Vis and its archipelago*, *The archaeological evidence*, Acta XIII congressus archaeologiae christiane, Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju III, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku Supl. vol. 87-89, Split 1998, 429-440
- Kirigin 1999
B. Kirigin, *Arheologija otoka Visa, Biševa, Sveca i Palagruže*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 90-91, Split 1999, 405-448
- Kirigin, Milošević 1981
B. Kirigin, A. Milošević, *Svetac*, Arheo 02, Ljubljana 1981, 45-51
- Krnčević 1994
Ž. Krnčević, *Novi srednjovjekovni nalazi iz Šematorija na Danilu*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 86-1993, Split 1994, 275-286
- Krnčević 1998
Ž. Krnčević, *Srednjovjekovna arheološka nalazišta na šibenskom području, Područje šibenske županije od pretpovijesti do srednjeg vijeka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva vol. 19, Zagreb 1998, 197-225
- Mardešić 1993
A. V. Mardešić, *Povijesna zrnca o otocima viškog arhipelaga*, knjiga I, Vis-Komiža 1993
- Mardešić 1994
A. V. Mardešić, *Gospa Velog Sela*, Hrvatska zora god. IV-br. 8, Vis 1994, 2-5
- Mardešić 1999
A. V. Mardešić, *Nekoliko starih zapisa o svetištu Gospe Velog Sela*, Hrvatska zora god. VII br. 23, Vis 1999, 4, 5
- Mardešić 2001
A. V. Mardešić, *Povijesna zrnca o otocima Viškog arhipelaga* knjiga II, Vis 2001
- Marović 1998
I. Marović, *The coinage of Romanos III Argyros in The Archaeological Museum in Split*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku sv.87-89, Split 1998, 305-346
- Milošević 1991
A. Milošević, *Stećci i Vlasi*, Split 1991

- Mirnik 1984
I. Mirnik, *Novac akvilejskih patrijarha iz Vukovara i opticaj akvilejskih denara u našim krajevima, Arheološka istraživanja u Slavoniji i Baranji*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9, Zagreb 1984, 223-233
- Novak 1954
G. Novak, *Otok Vis u srednjem vijeku*, Starohrvatska prosvjeta serija III-sv. 3, Zagreb 1954, 105-130
- Novak 1952
G. Novak, *Obnova i naseljavanje otoka Visa poslije haranja Katalonaca* 1483. godine, Anali historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik 1952, 1-18
- Novak 1959
G. Novak, *Kada i kako je propala antička Issa*, Radovi filozofskog fakulteta historijska grupa 1, Zagreb 1959, 1-13
- Novak 1961
G. Novak, *Vis I*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb 1961
- Novak, Skok 1952
V. Novak, P. Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb 1952
- Ostojić 1964
I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split 1964
- Ostojić 1941
I. Ostojić, *Katalog benediktinskih samostana na dalmatinskom primorju*, Split 1941
- Oreb 1993-1994
M. Oreb, *Papa Aleksandar III na Visu*, Adrias zbornik zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu 4-5, Split 1993-1994, 81-120
- Papadopoli 1893
N. Papadopoli, *Moneta di Venezia*, Venezia 1893
- Papadopoli 1908
N. Papadopoli, *Moneta di Venezia*, Venezia 1908
- Petrić 1997
N. Petrić, *Ranosrednjovjekovna civitas srednjodalmatinskih otoka*, Starohrvatska prosvjeta III serija, sv. 24, Split 1997, 149-162
- Petrinec 1996
M. Petrinec, N. Jakšić, *Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici*, Starohrvatska prosvjeta III serija sv. 20, Katalog, Split 1996, 7-138
- Porphyrogenitus 1967
C. Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, izdali Gy. Moravcsik - R. J. H. Jenkins, Washington, District of Columbia, 1967
- Porphyrogenitus 1962
C. Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, volume II Commentary, izdao R. J. H. Jenkins, London, 1962
- Puhiera 1959
S. Puhiera, *Judex, dux Marianorum*, Prilozi povijesti otoka Hvara I., Split 1959, 5-16
- Rački 1894
F. Rački, *Thomas archidiaconus: Historia Salonitana, Zagrabiae* 1894
- Rački 1887
F. Rački, *Documenta historiae Chroatice periodum antiquam, Zagrabiae* 1877
- Radić 1896
F. Radić, *Starinske crkve i samostani Benediktinaca kod Komiže na otoku Visu i na susjednom otočiću Biševu*, Starohrvatska prosvjeta II br. 3, Knin 1896, 156-160
- Rapanić 1980
Ž. Rapanić, *Arheološka topografija Paganije, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Split 1980, 267-270
- Skok 1950
P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima*, Zagreb 1950
- Stipišić, Šamšalović 1967
J. Stipišić, M. Šamšalović, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. I., Zagreb 1967
- Smičiklas 1904
T. Smičiklas, *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* vol. II., Zagreb 1904
- Smičiklas 1907
T. Smičiklas, *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* vol. V., Zagreb 1907
- Smičiklas 1908
T. Smičiklas, *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* vol. VI., Zagreb 1908
- Smičiklas 1915
T. Smičiklas, *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* vol XIII, Zagreb 1915
- Stephanus Byzantinus 1694
Stephanus Byzantinus, *De urbibus et populis, Lugduni Batavorum* 1694
- Strika 2003
Z. Strika, *Zadar-novo nadbiskupsko i metropolitansko sjedište Dalmacije u kontekstu političkih prilika 12. stoljeća*, Croatica Christiana Periodica br. 52, god XXVII, Zagreb 2003, 1-45
- Štefanac 1992
S. Štefanac, *O terakotnom reljefu Gospe s Djetetom s otoka Visa*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 32 Prijatelj zbornik I, Split 1992, 435-443
- Vinski 1949
Z. Vinski, *Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, Starohrvatska prosvjeta serija III-sv.1, Zagreb 1949
- Vojnović 1999
I. Vojnović, *Crkva sv. Jurja*, Hrvatska zora, god. VII br. 23, Vis 1999, 6-9
- Toma Arhiđakon 1977
Toma Arhiđakon, *Kronika*, Split 1977
- Tomasović 1995
M. Tomasović, *Kasnosrednjovjekovna crkva Sv. Martina u Kotlišini iznad Makarske*, Makarsko primorje 2, Makarska 1995, 113-128
- Zekan 1987
M. Zekan, *Srednjovjekovne nekropole, Bribir u srednjem vijeku*, Split 1987, 43-66

Summary

Excavations in Medieval Sites Near the Churches of St Nicholas at Dol and St Mary at Poselje (Velo Selo) on the Island of Vis

Key Words: The Church of St Nicholas at Dol, the Church of St Mary at Poselje, late Middle Ages, Gothic sculpture, earrings with three moulded bosses, silver buttons

In his work the author shows the results of archaeological excavations near the churches of St Nicholas at Dol and St Mary at Poselje (Velo Selo) on the island of Vis. The introductory part summarizes the oldest medieval sources that refer to the open-sea islands of Vis, Biševo and Svetac. The first information of the island of Vis, after Croatian migration, was written by the Byzantine Emperor and writer Constantine Porphyrogenitus in the mid-tenth century, and the Venetian chronicler Iohannes Diaconus in the late tenth century. In the war of the Venetian Duke Petar II Orseolo the town of Vis, the ancient *Issa*, was destroyed (AD 997-998) probably settled in a reduced number by the newly arrived Croats. Upon this military campaign the inhabitants moved to the safer inland parts of the island where Velo Selo, the major settlement on the island, and Dol developed in the late Middle Ages. In 1483 Velo Selo was burnt down in a looting campaign of Catalanians, when the majority moved back to the coastal part, and developed the villages of Luka and Kut, which are the core of the town of Vis. In the archaeological excavations near the church of St Nicholas at Dol, i.e. *villa Dol* in medieval documents, multiple phases of building the church were established. The older, western part of the church must have been built on the remains of a Roman economy object in the 13th century. In the late 14th century and the early 15th century the church was extended towards the east; a rectangular apse was built, as well as a new door with the architrave and *rosette*, and the altar with three painted-plaster sculptures of patron saints: St Nicholas, St Lawrence and St Peter. The church was last altered in the 17th century when a house was built against the southern church wall and a new massive belfry with one arch and a new altar, now in the church. The most interesting finds are plaster damaged sculptures from the late Gothic altar, which were buried in front of the church.

In the trench near the church of St Mary at Poselje, which is the oldest Marian Shrine on the island of Vis and the parish church for the whole island until 1592, a masoned tomb was excavated with the remains of two skeletons on the bottom of the tomb, which were *in situ*, and with a heap of scattered bones of multiple bodies above them. Near the skulls, on the bottom of the tomb there were two types of earrings with three moulded bosses, one with granulated embossed decorations and a coin of the Venetian Duke Nikola Tron (1471-1474). This closed deposit of the jewellery found with the coins, dates the mentioned earrings use to the second half of the 15th century. Next to the masoned tomb a child tomb was excavated with the finds of silver buttons, fasteners for clothes and iron buckle for belt. The burial site round the church of St Mary described by the apostle visitor Valier in 1579 as old and no more used for burials should certainly be systematically archaeologically excavated.

Translated by: Danica Šantić